

“Müttaqîn” Kelimesinin Nüzûl Ortamında Kazandığı Bağlamlar

The Context That “Pious” Was Earned in the Environment of Revelation

Dr. Yavuz TUĞBERK

<https://orcid.org/0000-0001-8592-3661>

yavuztugberk@hotmail.com

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi | <https://ror.org/03ejnre35>

Dr., İslami İlimler Fakültesi, Tefsir, Niğde, Türkiye

Dr., Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Tafsir, Niğde, Türkiye

Atıf | Cites As

Tuğberk, Yavuz. ““Müttaqîn” Kelimesinin Nüzûl Ortamında Kazandığı Bağlamlar”. *Burdur İlahiyat Dergisi* 7 (Aralık 2023), 9-28.

<https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1347088>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü/Article Types	: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received	: 21 Ağustos/August 2023
Kabul Tarihi/Accepted	: 3 Aralık/December 2023
Yayın Tarihi/Published	: 28 Aralık/December 2023

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Yavuz TUĞBERK.

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: ifd@mehmetakif.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

The Context That “Pious” Was Earned in the Environment of Revelation

Abstract

Each holy book was sent down in the language spoken by the prophet and the society to which it was sent. Naturally, in order to achieve its goal of being understood, the Quran used the words, style, literary styles and linguistic logic of the Arab society to which it first addressed, and was revealed as an Arabic word. However, the dynamic structure of the language also showed itself in this environment and the context of the words could change in accordance with the environment of revelation. The root meaning of the concepts in the Arabic language was mostly preserved, but its meanings could differ in the climate of Mecca and Medina. Therefore, the words used by the Arab society have entered a new semantic field specific to the Quran. In such a process, it can be seen that some words retain their meaning in the period in which they are used, while others undergo a narrowing or expansion of meaning or even gain a completely new meaning. The best way to achieve the rewards of this world or the hereafter that Allah promises in His words is to adopt and apply the qualities that must be possessed as a whole. One of these is the word pious, which is one of the key concepts of the Quran. It is a fact that speech cannot be independent of the addressee. Correct comprehension of the address depends on the addressee as well as other elements. Just as it is important who says the word, it is also important to whom, where, why and when it is said. In this respect, the first addressee of the Quran is Hz. The life adventure of the Prophet and its connection with revelation is one of the facts that should not go unnoticed. In addition, another factor that will make the speech valuable is that it is appropriate to the situation. In the study, the revelation is attributed to Hz. The reason why a descent sequence created by considering the Prophet's life course, together with the Mecca and Medina periods, is based here, as well as the main element that will make the study different. Because the books, theses and articles written before do not contain a specific research on the concept of pious, they are far from including the context of the concept in terms of its environment. The aim of the study is to determine the contextual meanings that the word "pious" gained in the process of revelation, based on a sirah oriented revelation order, to reveal the portrait of the pious painted by the Quran, and to prove the perfection of revelation in accordance with the environment. In addition, especially in meaning-centered translation studies, raising awareness about the meaning of the word "pious" in the verses in which it is mentioned, together with its context, is among the goals. First, the meaning of the concept in the period of its revelation will be determined in terms of its context, and in the conclusion, the meanings of the pious in the environment of Mecca and Medina will be given as a whole. In achieving these goals, the internal context will be taken into consideration more and emphasis will be placed on the siyak and sibak method. As a result of the study, it has been seen that although the concept of pious preserves its root meaning, its meanings have diversified in accordance with the external and internal context, and has taken on a meaning that expresses the situations that are in line with the requirements of the revelation environment in Mecca and Medina.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Language, Revelation, Context, Pious.

“Müttakîn” Kelimesinin Nüzûl Ortamında Kazandığı Bağlamlar

Öz

Her kutsal kitap gönderildiği peygamberin ve toplumun konuştuğu dil üzerine indirilmiştir. Doğal olarak Kur'an da anlaşılma hedefini gerçekleştirmek için ilk muhatap aldığı Arap toplumundaki kelimeleri, üslubu, edebi tarzları ve dil mantığını kullanmış ve Arapça bir söz olarak vahyedilmiştir. Ancak dilin dinamik yapısı bu ortamda da kendini göstermiş ve lafızların bağlamı nüzûl ortamına uyumlu olarak değişebilmiştir. Kavramların Arap dilinde bulunan kök anlamı çoğunlukla muhafaza edilmiş ve fakat delaleti Mekke ve Medine ikliminde farklılaşabilmiştir. Dolayısıyla Arap toplumunun kullandığı kelimeler Kur'an'a özgü yeni bir semantik anlam alanı içerisine girmiştir. Böyle bir süreçte bazı kelimelerin kullanımının süregeldiği dönemdeki anlamını koruduğu görülürken bazılarının ise anlam daralması veya genişlemesine uğradığı hatta tamamen yeni bir anlam kazandığı da görülebilmektedir. Allah'ın kelamında vaad ettiği, dünyaya veya ahirete yönelik mükafatlara ulaşabilmenin en doğru yolu da sahip olunması gereken vasfın bir bütün halinde benimsenip uygulanmasıdır. Hitabın muhataptan bağımsız olamayacağı bir hakikattir. Hitabın doğru kavranması diğer unsurlarla beraber muhataba da bağlıdır. Sözü kimin söylediği ne kadar önemliyse kime, nerede, niçin ve ne zaman söylendiği de o kadar önemlidir. Bu açıdan Kur'an'ın ilk muhatabı olan Hz. Peygamber'in hayat serüveni ve onun nüzûl ile olan bağlantısı dikkatten kaçmaması gereken bir olgulardan birisidir. Ayrıca sözü değerli kılacak unsurlardan bir diğeri de muktezaı hale uygun olmasıdır. Çalışmada vahyin nüzûlünü Hz. Peygamber'in hayat seyriyle, Mekke ve Medine dönemiyle birlikte ele alarak oluşturulan bir nüzûl tertibinin temel alınma sebebi de burada olduğu gibi çalışmayı farklı kılacak ana unsur da buradadır. Çünkü daha önce yazılan kitap, tez ve makaleler müttakîn kavramına özel bir araştırma içermediği gibi kavramın ortamı açısından içerdiği bağlamı yer vermekten de uzaktır. Çalışmada “müttakîn” kelimesinin siyer odaklı bir nüzûl tertibi esas alınarak vahiy sürecinde kazandığı bağlamsal anlamların tespit edilmesi, Kur'an'ın resmettiği müttakîn portresinin ortaya konması ve vahyin ortama uygun geliş mükemmeliyetinin ispatlanması amaçlanmıştır. Ayrıca özellikle anlam merkezli meâl çalışmalarında müttakîn kelimesinin geçtiği âyetlerde bağlamıyla birlikte anlamlandırılmasına bir farkındalık oluşturma da hedefler arasındadır. Önce kavramın kendi nüzûl dönemindeki manası bağlamı açısından tespit edilecek, sonuç bölümünde ise Mekke ve Medine ortamında müttakînin delalet ettiği anlamlar bütün halinde verilecektir. Bu amaçların gerçekleşmesinde iç bağlam daha çok göz önünde bulundurulacak, siyak ve sibak yöntemine ağırlık verilecektir. Çalışmanın sonucunda müttakîn kavramının kök anlamını korumakla birlikte dış ve iç bağlama uygun olarak anlamlarının çeşitlendiği, Mekke ve Medinedeki nüzûl ortamının gereklerine uygun olan durumları ifade edecek bir anlama büründüğü görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Dil, Nüzûl, Bağlam, Müttakîn.

Giriş

Kur'an öncelikle inzal edildiği toplumun dünya ve ahiret hayatı için ihtiyacı olan hususları beyan etmek, soru ve sorunları gidermek, rehber olmak, imanı kuvvetlendirmek, Hz. Peygamber'i,

ashabı ve müminleri teselli etmek gibi sebeplere binaen 23 yıllık bir zamanda, Cebrail aracılığıyla parça parça indirilmiştir. Bu hakikat “tenzil” kavramıyla ifade edilmiştir.¹ Sûrelerin çoğunluğu hicretten önce şehirlerin anası olan Mekke ve civarında indirilirken bir kısmı da hicretten sonra İslam devletinin merkezi olan Medine ve civarında indirilmiştir.² Sûrelerin indirildiği yer ve zamanın, içerik ve üslubun değişmesi Allah’ın vahyin inzalinde öncelikle o yer ve zamanda yaşayan insanları sürekli gözettiğini de göstermektedir.

Cenab-ı Hak ahsen-i takvim çizgisinde yarattığı insanı hidayet ve dalaleti, fücür ve takvâyı, sevap ve günahı temyiz edebilecek bir potansiyelde yaratmıştır. Sayısız nimetlere âmâde kıldığı kulunun sadece kendisine iman ve kulluk etmesini, iman ve kulluğu ise belirli bir olgunlukta yapmasını istemiştir. Bunun için taşıması gereken vasıfların ne olduğunu da izah etmiştir. Bu hedef ve bağlamda vahyin ilk döneminden son dönemine kadar en çok gündemde tutulan kavramlardan ikisi takvâ ve müttakîn olmuştur. Kur’ân’ın yer verdiği diğer iman, kulluk ve ahlak vasıflarıyla birlikte bir çok dünyevî ve uhrevî mükafatın özellikle müttakîn olmaya bağlı kılınması bu kavramın neye delalet ettiğinin ve kimlerin müttakî olduğunun ortaya konmasını gerekli hale getirmiştir.

“Kur’ân’ın “Arabî”lik vasfını haiz olması nedeniyle Kur’ân’da kullanılan kelimeler genel hatlarıyla Arapların giydirdiği, yüklediği anlamlar olmakla birlikte yer yer kelimâtü’l-Kur’ân’a lügavî anlamlar verilemeyeceği de bir gerçektir. Dolayısıyla Kur’ân kelimelerine Şârî Teâla’nın yer yer şer’î bir anlam yüklediği bazı kereler de lügat anlamıyla yer verdiği izahı varestedir. Örneğin Kur’ân’da vahiy kelimesinde olduğu gibi bazı âyetlerde şer’î bir anlam giydirilmiş bazı âyetlerde de aynı kelime lügavî anlamda kullanılmıştır. Bu minvalde Kur’ân üslubunda yer alan arıya, yer küresine ve göklere olan vahiyler “ilham ve emir” anlamındadır. İslâm te’lif tarihine bakıldığında, şer’î anlam ile lügavî anlam arasında bir iltibasın olmaması adına ta’rifât, hudûd ve mustalahât kitâbiyâtı başta olmak üzere çok sayıda Kur’ân mu’cemlerin hazırlandığı görülmektedir.³ Çünkü Kur’an, inzal edildiği olgusal zemine yüzünü dönmemiş, insanın ihtiyaçlarını dikkate almıştır. Vahiy toplumunun zihninde ve dilinde yer alan bir kavramı bazen aslî mecrasına çektiği gibi (şefaât kelimesi) bazen de nüzûlün seyri içerisinde aynı kavramla birden fazla anlam oluşturabilmiştir (küfür-takvâ kelimeleri). Bu hakikat doğrultusunda Kur’ân’ı anlama gayretinde olan bir kişinin vahyin ilk muhataplarını ve vahyin indirildiği toplumu nazardan uzak tutmaması, Kur’ân’ın dilsel anlamdaki değişimini, kavramların Kur’ân bütünlüğü içerisinde değerlendirilmesinin gerekliliğini ve dilin hareketli yapısını göz ardı etmemesi gerekmektedir. Bir sözün delaletinin ve hakikatinin en doğru bir şekilde anlaşılması o sözü söyleyenin kim olduğunu, kime, niçin, nerede, ne zaman ve nasıl söylediğini bilmekle mümkündür. Bir söz mucizesi olan Kur’ân’ın kilit konumdaki kavramları için de bu durum göz ardı edilmemeli, Mekke ve Medine’deki mevcut durum ile Hz. Peygamber’in hayat seyri hesaba katılmalıdır.

Dildeki anlam araştırmaları aslında semantik ilminin çalışma alanıdır. Nitekim semantik bir dilin anahtar terimleri üzerindeki analitik (tahlili) çalışmadır. Bu çalışma yalnız konuşma aleti olarak değil, bundan daha önemli olmak üzere kendilerini kuşatan dünya hakkındaki anlayış ve düşüncelerinin de aleti olarak, o dili kullanan milletin dünya hakkındaki düşüncelerini kavramak amacıyla yapılır.⁴ Bu

¹ el-İsrâ, 17/106; el-Furkân, 25/32; eş-Şuarâ, 26/193-195; Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mesud el-Beğavî (ö. 516/1122), *Meâlimü’l-tenzil fi tefsiri’l-Kur’ân*, thk. Abdürrezzak el-Mehdî, (Beyrut: y.y., 1420), 1/407.

² Ebü’l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî (ö. 911/1505), *el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim (Kahire: Mektebetü’t-Türâs, 1968), 1/22-29; Düccane Cündioğlu, *Kur’ân’ı Anlamanın Anlamı* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2005), 54-66; Ahmet Nedim Serinsu, *Kur’ân ve Bağlam* (İstanbul: Şule Yayınları, 2012), 56, 186; Toshihiko İzutsu, *Kur’ân’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz (İstanbul: Pinar Yayınları, 1991), 32.

³ Zakir Demir, *Tefsir Terimbilimine Alternatif Bir Alan: Ta’rifât, Hudûd ve Mustalahât Kitâbiyâtı*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2020), 113-114

⁴ İzutsu, *Kur’ân’da Tanrı ve İnsan*, 8-12; Stephen Ullman, *Semantics (Anlambilimi)*, çev. Ahmet Kocaman (Ankara: Türk Dili Mecmuası, 1978), sayı: 322, 38/355; Elinor Ochs, *Culture and Language Development* (New York: Cambridge

kavrayışta kelimelerin anlam sürecinin tespiti önemlidir. Bunun için genel olarak ya kelimenin belirli bir zaman özelinde ya da tarihi süreç içerisinde nasıl bir anlam değişimine uğradığı incelenebilir.⁵

Ulaşılabildiği kadarıyla “taqvâ” kavramı temelli çalışmalar 1991 yılında basılan “Kur’ân’a Göre Takvâ” adlı kitapla başlamıştır.⁶ 1996 yılında “Kur’ân Semantiği Açısından Takvâ” başlığıyla bir makale kaleme alınmış yedi başlık halinde takvâ kelimesi ve müştaklarının manaları ile ilgili ayetler verilmiştir.⁷ 2001 yılında “Kur’ân’ı Kerimde Zühd ve Takvânın Dinler Tarihi Açısından Tetkiki” adıyla bir tez çalışması yapılarak kavram dinler tarihi çerçevesinde ele alınmıştır.⁸ Aynı yıl “Bir Davranış Geliştirme Modeli Olarak İttika” başlığıyla yapılan çalışmada din eğitimi açısından kavram tetkik edilmiştir.⁹ 2006 yılında “Kur’ân’da Takvâ Kavramı” adlı tezde takvâ kavramı öznesine, nesnesine, yüklemine göre açıklanmış, takvânın hedefleri gösterilmiş ve tefsir bilim dalındaki ilk güncel çalışma yapılmıştır.¹⁰ 2007 yılında yine din eğitimi çerçevesinde ve “Din Eğitimi Açısından Kur’ân’ı Kerime Göre Takvâ Kavramı” adlı bir tez çalışması yapılmış ve burada müttakilerin özellikleri ve ödülleri de yer verilmiştir.¹¹ 2008’de ise “et-Takvâ fi’l-Kur’ân” başlığıyla hazırlanan çalışmada Kur’ân’da müttakilerin sıfatları, takvaya ulaşma yolları ve takvânın sonucu gibi konular yer bulmuştur.¹² Günümüze en yakın iki çalışmadan biri 2020 yılında kaleme alınan “Kur’ân’da Takvânın Bireysel ve Toplumsal Boyutu” adlı makaledir.¹³ Son olarak yine aynı yılda “Kur’ân’a Göre Takvâ” isimli bir kitap yayımlanmıştır.¹⁴

Bu çalışmada ise yukarıda verilen kitap, tez ve makalelerden farklı bir yaklaşımla, müstakil olarak müttakîn kavramı üzerinde durulacak ve bir nüzûl tertibi esas alınarak, nüzûl aşaması ve bu aşamada kazandığı bağlam öncelikle sûre ve paragraf içerisinde siyak-sıbak ile anlamlandırılmaya ve manasının bağlamıyla nasıl değiştiği gösterilmeye çalışılacaktır.

1. Takvâ Kelimesinin Anlam Alanı

“Takvâ” ve “ittikâ” kelimeleri, وفي “v-ky” fiilinden mastar ي وقا “vikâye” den gelmiştir. “v-k-y” fiilinin “vakyen”, “vâkiyeten”, “tevkîyeten” ve “vikâen” şeklinde değişik mastarları da mevcuttur. Bu mastarların hepsi; bir şeyi korumak, eziyetten muhafaza etmek, himayesine almak, ona zarar verecek şeyden uzak durmak, bir şeyi başka bir şeyle ve bir tehlikeye karşı korumaya almak manalarını taşımaktadır. Kelimenin kısaca; bir şeyi koruyan, himaye eden, zarar verecek şeylerden uzak duran ism-i fâil versiyonu ise müttakîndir.¹⁵

Cahiliye dönemi şiirlerine bakıldığında kelimenin önceki paragrafta zikredilen kelime manasında kullanıldığı görülebilmektedir. Mesela Antere’nin muallakasında şu cümleler yer almaktadır:

University Press, 1988), 22-39; tanımlar için bkz. Berke Vardar, *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Sevinç Basımevi, 1980), 78.

⁵ Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar, Multilingual, (İstanbul: 1998), 126 vd.; Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000), 1/30- 31; Muhammed Ali Abdülkerim Rudeynî, *Fusûl fi’l-lügati’l-âmm* (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 2002), 256.

⁶ Lütfullah Cebeci, *Kur’ân’a Göre Takvâ* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1991)

⁷ H. Mehmet Soysaldı, *Kur’ân Semantiği Açısından Takvâ*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1 (1996), 21-42.

⁸ Betül Döndüren Şen, *Kur’ân’ı Kerimde Zühd ve Takvânın Dinler Tarihi Açısından Tetkiki* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001).

⁹ Ayşe Öz, *Bir Davranış Geliştirme Metodu Olarak İttika* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001).

¹⁰ Hatice Şahin, *Kur’ân’da Takvâ Kavramı*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006).

¹¹ Yasemin Şahin, *Din Eğitimi Açısından Kur’ân’ı Kerime Göre Takvâ*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tüksek Lisans Tezi).

¹² Nebil Muhammed Ahmed, *et-Takvâ fi’l-Kur’ân*, (Câmiatü’n-Necâh el-Vatani, Külliyyetü Dirâsati’l-Ulyâ, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

¹³ Adil Bor, “Kur’ân’da Takvânın Bireysel ve Toplumsal Boyutu”, *Diyanet İlmî Dergi* 56 (2020), 755-780.

¹⁴ Bayraktar Bayraklı, *Kur’ân’a Göre Takvâ*, (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020)

¹⁵ Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009), *es-Sihâh: Tacü’l-lüğa ve sıhâhü’l-‘Arabîyye*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr (Kâhire: Dâru’l-‘ilmi li’l-melâyîn, 1399/1979), 6/2527; Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr (ö. 711/1311), *Lisânü’l-Arab* (Kahire: Dâru’l-Meârif, 1119), 51/4901-4903. [Eser adlarının yazımında DİA esas alınmalı, bu çerçevede işaret olunsun olunması hepsi gözden geçirilmeli.]

ان يتقوا بلاسنة لم احم عنها ولكن تضايق مقدمي

“Eğer (arkadaşlarım) kendilerini benimle düşmanın mızraklarından korumak isteseler (beni kendileriyle düşman kılıçları arasına kalkan olarak koyup da beni kendilerine siper yapmak isteseler) bundan asla kaçınmam; ama (maalesef) önüm daraldı (önümde o kadar düşman var ki arada hiç yer yok).”¹⁶ Ebu Ma’kil el-Hüzeli’nin şiirindeki mısralarda kavramın yukarıdaki kök anlamlarını içermektedir:

“فعاذ عليك ان لكن حظ”

“وواقية آواقية الكلاب”

“(İş)Sana döndü ama şans köpek koruyucuları gibi koruyucu.”¹⁷

Kavram bu dönemde sadece maddi manada bir korunmanın ötesinde rûhî bir boyut da kazanmıştır.

ومن يجعل المعروف من دون عرضه

يفره ومن لا يتقى الشتم يشتم

“Kim ki ırzı önüne iyiliği koyarsa onu kurtarır. Kim de sövülmekten korunmazsa sövülür.”¹⁸

Yani inzalin ilk dönemlerinde Araplar bu kelimeyi sadece maddi bir tehlikeden korunma, ona engel olma olarak anlamlandırıyorlardı. Nitekim muhtemelen muhasara ve Habeşistan’a hicret döneminde indirilen sûrelerin ilki olan¹⁹ ez-Zümer/39 sûresinin 24. âyetinde de cahiliye döneminde taqvâ kelimesinin kullanımındaki bu ilk anlam yer almaktadır:

أَفَمَنْ يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سَوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ

“Kıyamet gününde o şiddetli azaba karşı kendini (çaresizlikten) yüzüyle korumaya çalışan kişi mi (daha kötü durumda, yoksa cennette bulunan mümin mi)? O gün zalimlere, “Vaktiyle kazandığınızı tadın şimdi!” denir.”

Ayrıca taqvâ kavramı “tedbirini alarak korunma” anlamındadır.²⁰ Nitekim Ömer b. el-Hattab, Übeyy b. Kab’a “taqvâ”nın ne demek olduğunu sormuş, Übeyy b. Kab da: “Sen hiç dikenli yola girdin mi?” sorusuyla karşılık vermiştir. Hz. Ömer, “Girdim.” cevabını verince “Ne yaptın?” diye tekrar soru yöneltmiştir. Hz. Ömer “Paçalarımı sıvadım ve kendimi korudum.” deyince Übeyy b. Kab, “İşte taqvânın manası budur.” demiştir.²¹

Hz. Peygamber’in “Bir yarım hurma ile de olsa (sadaka vererek) kendinizi cehennemden koruyunuz.” hadisinde taqvâ “bir şeye karşı kendini muhafaza etmek” manasında da kullanılmıştır.²²

¹⁶ Şerafettin Yaltkaya, *Şark İslam Klasikleri: Muallakat-Yedi Askı* (Ankara: MEB Yayınları, 1989),57.

¹⁷ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, 51/4901.

¹⁸ Zühayr b. Ebu Sülmâ (ö. 609/?), *Divân* (Kâhire, 1944), 27, bölüm 51.

¹⁹ Bkz. Muhammed Âbid el-Câbirî (ö. 2010), *Fehmu’l-Kur’ân*, çev. Muhammed Coşkun (İstanbul: Mânâ Yayınları, 2017), 2/107-123.

²⁰ Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî el-Cürcânî (ö. 816/1413), *et-Ta’rifât*, thk. Muhammed Abdurrahman, (Beyrût: Dâru’n-Nefâis, 1424/2003),129.

²¹ Ebû’l-Fidâ İmâmüddîn İsmâ’il b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimeşkî eş-Şafî İbn Kesîr (ö. 774/1373), *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme (Riyâd: Dâru’t-Tayyibe, 1418/1997), 1/40.

²² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ’il b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmi’u’s-Sahîh*, thk. Kâsım eş-Şemmâ’î er-Rifâ’î (Beyrût: Dâru’l-Erkâm, tsz.), “*ez-Zekât*”, 9-10; Ebû’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî İbn Fâris (ö. 395/1004), *el-Mu’cemu mekâyîsi’l-luga*, nşr. Abdüsselâm M. Hârûn (Kâhire: Dâr-u İhyâi’l-Kütübi’l-‘Arabiyye, 1389/1969), 6/131.

Kur’ân-ı Kerim vahiy ortamındaki toplumun dilinde canlı ve çokça kullanılan, maddî bir durumu ifade eden kilit bir kavramı almış ve ona asli manasını yok etmeden manevi bir elbise giydirmiştir. İslam’la birlikte artık takvâ sadece maddî bir şeyden korkmayı/korunmayı değil aynı zamanda kişinin Allah’ın azap ve gazabından veya bu sonuca götürebilecek bütün kötülüklerden Allah’ın emir ve yasaklarına riâyet ederek, O’nun belirlediği sınırların dışına çıkmamada hassas davranarak korunması demek olmuştur.²³ Dolayısıyla “takvâ” İslam’la özel bir anlam kazanmıştır.

2. Müttakîn Kavramının Bağlam Tespitinde Takip Edilecek Nüzûl Tertibi

Müttakîn kelimesi Kur’ân’da 48 yerde geçmektedir.²⁴ Kelimenin inzal süreci içerisinde hangi bağlamlarda zikredildiğinin ve manasının nasıl farklılaştığının doğru anlaşılabilmesi sadece siyak-sibak bütünlüğü çerçevesinde yorumlanmasına bağlı değildir.²⁵ Aynı zamanda nüzûlün hangi döneminde/aşamasında indirilen bir sûre içerisinde yer aldığı tespit de gerekmektedir. Bunun için müracaat edilmesi gereken yerler muhtemel nüzûl sırasına göre oluşturulmuş nüzûl tertipleridir. Suyûtî (ö. 911/1505) *el-İtkân*’da Ubey b. Ka’b (ö. 33/654) ve Abdullah b. Mesud’a (ö. 32/653) isnad edilen iki mushaf tertibi vermektedir.²⁶ Ancak bu sûre tertipleri nüzûl sırası esas alınarak yapılmış bir tertip hüviyetinde görünmemektedir.

Sahabe tertipleri içerisinde nüzûl tertibi mahiyetinde olan ilk çalışma muhtemelen Hz. Osman’a (ö. 35/656) aittir.²⁷ Yine sahabeye isnad edilen nüzûl tertiplerinin en meşhurlarından birisi İbn Abbas’a (ö. 68/687) ait olmaktadır.²⁸ Nüzûl tertibi yapan şahıslardan bir kısmı (Saidî’nin *Nazmu’l-Fenn*, Mevdûdî’nin *Tefhimu’l-Kur’ân* ve Câbirî’nin *Fehmu’l-Kur’ân* gibi) nüzûl dönemini bazı bölüm, dönem ve aşamalara ayırarak sûre sıra ve tercihlerini sistematik hale getirmişlerdir.²⁹ Bu tertipler içerisinde M. Âbid el-Câbirî’nin *Fehmu’l-Kur’ân* tefsirinde nüzûl altı aşama halinde bir ayrıma tabi tutulmuştur. Sûre sıralaması da nüzûl ortamı ve Hz. Peygamber’in hayatı odaklı şekilde düzenlenerek modern bir çalışma yapılmıştır. Çalışmamızın sonraki bölümlerinde Cabirî’nin *Fehmu’l-Kur’ân* adlı eseri ve eserde yer verdiği sûre sıralaması esas alınacaktır. Eserin tercih edilmesindeki ana sebep; nüzûl tertibine yer veren eserlerin çoğunun sûre tertibi oluştururken vahyin inzalinde ilk muhatap olan Hz. Peygamber’in hayatını çoğu zaman veya tamamen göz ardı etmelerine karşın bu eserde odak noktanın Hz. Peygamber olmasıdır. Ayrıca nüzûl tertiplerinin bazılarında sadece sûre sırası verilmiş ancak sûrelerin risaletin hangi döneminde indirildiği ve ana konusunun ne olduğu ifade edilmemiştir.

²³ Cürçânî, *et-Ta’rifât*, 129. Ayrıca bkz. el-Bakara, 2/48, 123, 124, 201, 281; el-Mâide, 5/12; er-Ra’d, 13/34; el-Müddessir, 74/56.

²⁴ Muhammed Fuad Abdulkaki (ö. 1968), *Mu’cemü’l-müfehres li elfâzi’l-Kur’ân* (Mısır: Dâru’l-Kütübü’l-Mısriyye, 1945), 761.

²⁵ Bir kavram olarak *siyak* “Öncesine, sonrasına, söyleniş tarzına, söylendiği ortama ve söyleniş şekline bakarak sözün hangi anlamda kullanıldığını tespit etme durumu”nu ifade eder. Siyak kavramıyla sözün sonrası değil, sözün maksadı kastedilmektedir. Sözden maksat, lafız vasıtasıyla konuşanın bu söze yüklediği maksadını anlamaktır. Sibak ise konuşmada veyazıda bir ifadenin öncesi, üst tarafı, başlangıcı, yukarıya olmakta; sibaku’l-kelam denildiğinde de sözün baş tarafı ile olan bağlantısı, sözün öncesinden gelen mana kastedilmektedir. Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî (ö. 370/980), *Tehzîbü’l-luga*, thk. ‘Abdüsselam Muhammed Harun, Muhammed ‘Ali en-Neccar (Kâhire: 1964-1967), 8/317; Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî (ö. 666/1268), *Muhtarû’s-Sihah*, thk. Muhammed Hatır (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1995), 157; Ali Bakkal, *Kur’ân’ı Anlamada Siyak-Sibakin Önemi* (İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2009), 13-14.

²⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/181.

²⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Beyhakî (ö. 458/1066), *Delâilü’n-nübüvve ve ma’rifetü ahvâli sâhibi’ş-şerî’a* (Beyrut: 1405), 7/142-143; Alâu’d-dîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin (ö. 741/1341), *Lübâbü’t-te’vîl fi meâni’t-tenzîl* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1415), 1/9-10.

²⁸ Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya’kûb İshâk b. Ca’fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya’kûbî (ö. 292/905). *Târihu’l-Ya’kûbî* (Beyrut: Şirketü’l-‘Alemiyyi li’l-Matbuat, 2010), 1/352-354.

²⁹ Detaylı bilgi için bkz. Yavuz Tuğberk, *Münâsebâtu’l-Kur’ân Çerçevesinde Mekki Sûreler Arası Bağlam* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), 112-130.

Câbirî Mekke dönemini vahyin inişi ve davetin gidişatına ve konuların ağırlıklı işlenişine göre altı aşamaya ayırmıştır: Buna göre Mekke dönemleri ve sûreler şu şekildedir:

- Nübüvvet, Rububiyet, Ulûhiyet (610-613)
- Kıyâmet sahneleri, yeniden diriliş ve hesap günü (613-614)
- Şirkin ve putperestliğin eleştirilmesi (614-615)
- Çağırma ve kabilelerle iletişim (615-616)
- Muhasara ve Habeşistan’a hicret (616-619)
- Muhasara sonrası kabilelerle iletişimin sürdürülmesi ve hicret hazırlıkları (619-622)³⁰

3. Sûrelerin Nüzûl Dönemine Göre Müttakîn Kelimesinin Kazandığı Bağlamsal Anlamlar

Müttakîn kelimesinin zikredildiği sûreler ve bu sûrelerin nüzûl aşamalarından hangisinde ve ne kadar yer aldığı, nasıl bir bağlamda verildiği oldukça önemlidir. Çünkü müttakîn kavramı aslında zikredildiği nüzûl döneminde hakiki anlamını bulmuştur. Esas aldığımız nüzûl tertibine göre söz konusu kavramın geçtiği sûreler muhtemel indiriliş sırasına göre nüzûlün ikinci aşamasında başlamakla birlikte toplu bir şekilde şu şekilde sıralanabilir:

el-Mürselât/77, Kâf/50, el-Kalem/68, el-Kamer/54, es-Sâd/38, el-A’râf/7, el-Furkân/25, Meryem/19, eş-Şuarâ/26, el-Kasas/28, Hûd/11, ez-Zümer/39 Sûresi, el-Hicr/15 Sûresi ez-Zuhruf/43, ed-Duhân/44, el-Câsiye/45, ez-Zâriyat/51, en-Nahl/16, el-Enbiyâ/21, et-Tûr/52, el-Hâkka/69, en-Nebe/78, el-Bakara/2, Âl-i İmran/3, en-Nûr/24, el-Mâide/5, et-Tevbe/9.

3.1. Nüzûlün İkinci Aşaması (613-614/Diriliş, Hesap Ve Kıyâmet Sahneleri Yoğunluklu Sûreler)

el-Mürselat/77 Sûresi 41 ile 45. âyetler

Kâf/50 Sûresi 31 ile 36. âyetler,

el-Kalem/68 Sûresi 17 ile 37. âyetler,

el-Kamer/54 Sûresi 47 ile 54. âyetler.

Müttakîn kelimesinin nüzûl süreci içinde ilk geçtiği sûre el-Mürselat/77 sûresidir. Sûrede tevhid, melekler, ahiret hayatı, hakkı³¹ yalanlayanlar ve onların sonlarıyla ilgili âyetler sıralandıktan sonra el-Mürselât 77/41 ile 45. âyetleri arasında takvâ sahipleriyle ilgili olarak yaptıkları iyiliklerin karşılığı olan nimetler ve ödüllere yer verilir.³²

³⁰ Bu zaman dilimindeki olaylar hakkında bkz. Ebû ‘Abdullah Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttâlibî el-Kureşî el-Medenî İbn İshak (ö. 151/768), *Sîretü İbn İshâk el-müsemma bi kitâbi'l-mübtete' ve'l-meb'as ve'l-meğâzî*, thk. Muhammed Hamidullah (Rabat: 1976), 120-129, 181; Ebû Muhammed Cemalüddin Abdulmelik b. Hişam b. Eyyub el-Himyerî el-Meafirî el-Basrî el-Mısırî İbn Hişam (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-nebeviyye İbn Hişam*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1990), 2/64; Sait Mersîfi (ö. ?), *el-Câmiu's-sahîh li's-sîreti'n-nebeviyye* (Kâhire: Dâr-u İbn Kesir, 2009), 123; Celaleddin Vatandaş, *Hiz. Muhammed'in Hayatı ve İslam Daveti –Mekke Dönemi-* (İstanbul: Pınar Yayıncılık, 2011), 75-533; Şaban Özkavukcu, “*Kur’ân-ı Kerim’de Kronojik Olarak Hiz. Peygamber’in Hayatı*” (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2011), 27-83

³¹ Bu sûrede tekrar eden “Hakkı yalanlayanların vay haline” cümlesindeki haktan maksat yeniden dirilmedir. Yani bu cümle “Yeniden dirilmeyi yalanlayanların vay haline” demektir. Bkz. Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî (ö. 150/767), *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beyrut: Müessesetü Tarihü'l-Arabî, 2002), 4/545-547.

³² Çalışmamız boyunca verilecek meallerde Kur’ân Yolu Meali esas alınacaktır. Hayrettin Karaman vd., *Kur’ân Yolu Meali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019), 580; “Şüphe yok ki takvâ sahipleri gölgeliklerde ve pınar başlarında canlarının istediği çeşit çeşit meyveler arasında olacaklardır. Yaptıklarınızın karşılığı olarak şimdi afiyetle yiyin için. İşte biz iyilik yapanları böyle ödüllendiririz.” *Kur’ân Yolu Meali*, 580.

Hem sûre hem de siyak-sibak bütünlüğü içerisinde değerlendirildiğinde burada zikredilen müttakî kelimesi bağlamı itibariyle “Allah’a, ahiret hayatına ve özellikle de mutlak gerçek olan yeniden dirilmeye inanan” anlamlarına gelmektedir.

Bu dönemin bir başka sûresi Kâf/50 sûresidir. Sûre, inzal edildiği aşamanın ahiret ağırlıklı muhtevasını yansıtmaktadır. Sûrenin 22. âyetinden 31. âyetine kadarki bölümünde cehennemlikler ve cehennemle ilgili âyetler verildikten sonra 31. âyetle 36. âyetler arasında müttakîler ve onların mükafatları ile alakalı bölümde onları bu ödüllere nail kılacak dört özellik verilir: Sürekli Allah’a yönelmek, Allah’ı hatırlardan çıkarmamak, kendisi için gayb olan Allah’tan çekinmek ve samimi bir kalbe sahip olmak.³³

Kâf/50 16 ile 31. âyetler arasında ağızdan çıkan her sözün ve yaptığı her fiilin kaydedildiğinden, kıyamet ve ahiret gerçeğinden gafil olarak küfürde inat edip başkalarını da buna sevkeden, iyiliği engellen, hak tanımayan, insanları şüpheye düşüren, Allah’ın yanına başka bir ilah koyan, Allah’ın huzurunda tartışan ve sonu cehennem olan kişilerden bahsedilmektedir. Bu âyetlerin hemen arkasında ise cennet kendilerine yaklaştırılıp esenlikle ve ebediyen cennete girecek, istedikleri her şey ve fazlası kendilerine verilecek olan müttakîler zikredilir.³⁴ Bu son pasaj içerisinde müttakîlerin daima Allah’a yöneldiği,³⁵ O’nu aklından çıkarmadığı, görmediği halde Rahman’dan çekindiği ve tamamen Rabbine dönük bir kalp ile geldiği beyan edilmiştir. Âyetler sûre içi bağlam açısından bir bütün olarak ele alındığında bu sûrede yer bulan müttakîn kelimesi şu anlamlara gelmiş olmaktadır: “Söz ve fiillerinin gözetlendiğinin, kıyamet ve ahiretin şüphe götürmeyen bir gerçek olduğunun farkında olarak Allah’a imanla devamlı ve kalben O’na yönelen ve O’ndan korkan kimse müttakîdir.”

Müttakîn kelimesinin geçtiği dönemin bir başka sûresi el-Kalem/68 sûresidir. Sûrenin ağırlıklı konusu iman ve ahirettir. Bu sûrede nüzûl aşamaları içerisinde zikredilen ilk mesel olan “ashâbu’l-cennet” meseli bulunur. Bu meselde “Allah izin verirse” demeden bahçelerinin mahsulünü devşireceklerine yemin eden, yoksulların yanlarına gelmesinden rahatsız olan ve Allah’tan bir ceza olarak ürünleri imha edilince hatalarını anlayan bahçe sahipleri örnek verilir. Meselin bitiminden hemen sonraki iki âyette ise Allah’a itaatsizlikten sakınıp O’na boyun eğenlerin günahkarlarla bir olamayacağı ifade edilir.³⁶

Müttakîn kelimesinin geçtiği âyet, “ashâbu’l-cennet” meselindeki mesajlar ve sonraki âyetle birlikte değerlendirildiğinde müttakîn kelimesinin bağlamı şöyle olmaktadır: “Müttakîn, yarın yapacağı bir şeyi Allah’ın iznine bağlayan, kazançlarında yoksulların hakkını gözetken ve bu hususlarda Allah’ın emrine boyun eğmiş olan kişilerdir.”³⁷

Nüzûlün ikinci aşamasında müttakîn kelimesinin yer aldığı son sûre el-Kamer/54 sûresidir. Sûrenin ana konuları kıyamet ve ahirettir. Sûrede müttakîn kelimesinin geçtiği 54. âyete kadar Nuh, Âd, Semud, Lût kavimleri ve Firavun’un Peygamberlerinin tebliğ ettiği hakikatleri yalanlamadaki ısrarları ve bunların sonucundan bahsedilmiş, sûrenin 47. ve 48. âyetlerinde günaha batmış olanların doğru

³³ “Allah’a itaatsizlikten sakınanlar için de cennet, iyice yakınlarına getirilecek. Ve kendilerine şöyle denecektir: “İşte sizlere; daima Allah’a yönelen, O’nu aklından çıkarmayan, görmediği halde Rahmân’dan çekinip korkan ve samimi bir kalp ile gelen kimseye vaad edilen cennet! Oraya esenlikle girin, bu sonsuza kadar sürecek gündür. Orada istedikleri her şey onlarıdır, üstelik katımızda fazlası da vardır.” *Kur’ân Yolu Meali*, 518.

³⁴ Bu pasajın sonunda yer alan, sûrenin 35. âyetindeki “mezid” kelimesi ile müttakîlerin umdukları ve canlarının çektikleri şeylerin fazlası kastedilmiştir. Bkz. Ebû Abdillâh (Ebû’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî (ö. 606/1210), *Tefsiru Fahru’r-Razî* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1981), 28/181.

³⁵ Âyette zikredilen “evvab” kelimesi aslında “müttakîn” den bedeldir. Dolayısıyla Allah’a Allah’a daima yönelenler müttakîlerdir. Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286), *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vil* (Kahire: el-Mektebetu’t-Tevfikîyye, t.y.), 2/499.

³⁶ “Şüphesiz Allah’a itaatsizlikten sakınanlar için rableri katında nimetlerle dolu cennetler vardır. Öyle ya, emrimize boyun eğenleri o günahkârlarla bir mi tutacağız?” *Kur’ân Yolu Meali*, 564.

³⁷ Allah’ın bu iki husustaki emri En’am/6/165 ile. el-Kehf/18, 23-24 olabilir.

yoldan sapmış, kendilerini yakmış oldukları ve yüzüstü ateşe sürüklenecekleri beyan edilmiştir. el-Kamer/54 54. âyetinde ise müttakîlerin cennetlerde ve ırmak kenarlarında olacağı ifade edilmiştir. Bağlamı itibarıyla müttakîn kelimesi burada “Müttakîn “peygamberlerin beyan ettikleri hakikatleri tasdik eden, doğru yolda olup günaha batmamış kişiler” muhtevasındadır.”

3.2. Nüzûlün Üçüncü Aşaması (614-615/Şirk Eleştirisi Yoğunluklu Sûreler)

- es-Sâd/38 Sûresi 28. âyet,
- el-A’raf/7 Sûresi 128. âyet,
- el-Furkan/25 Sûresi 74. âyet,
- Meryem/19 Sûresi 85. ve 97. âyetler,
- eş-Şuarâ/26 Sûresi 90. âyet,
- el-Kasas/28 Sûresi 83. âyet,
- Hûd/11 Sûresi 49. âyet.

Şirke dair karşıt söylemlerin yoğun olduğu bu aşamada indirilen sûrelerin ilki mushafta 38. sırada yer alan es-Sâd sûresidir. Sûrenin farklı özelliği Hz. Peygamber’in kendi kabilesinin putçuluk inancına karşı en ileri seviyede bir karşı koymaya başlamış olmasıdır. Tabîî olarak bu mücadele sonunda Allah Rasulü ve ashab-ı kiram çok şiddetli baskı ve zulme maruz kalmışlardı.³⁸ Kur’ân’a vurgu ile başlayan sûre bazı kavimleri hatırlattıktan sonra Hz. Davud ile ilgili anlatıma geçer. Sûrenin 27. âyetinde cehennem ateşine girecek olan inkarcıların Allah’ın göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yarattığına dair zannı zikredildikten sonra söz müttakîlere getirilmiş ve yeryüzünde imanla birlikte salih ameller yapıp günah işlemekten uzak duranlarla, fesat çıkarıp günaha batanların denk tutulamayacağı anlatılmıştır.³⁹ Âyet öncesi ve sonrasıyla birlikte yorumlandığında burada müttakî kelimesi “kainatta hiçbir şeyin boş yere yaratılmadığına inanan ve günaha batmayıp fâcir olmayan kişi” bağlamındadır.⁴⁰

Bu dönemin diğer bir sûresi nüzûl es-Sâd/38 sûresinden sonra indirilmiş olan el-A’raf/7 sûresidir. Sûrede inanç konusu insanlık tarihi platformunda sunulur ki bu platformda insanlığı cennetten ve yücelikler aleminden başlayarak sonunda ilk hareket noktasında biten bir yolculuğa çıkarır. Bu yolculuk sürecinde başlangıcını Hz. Âdem’in ve sonunu Hz. Peygamber’in oluşturduğu “iman kafilesine” projektör tutmaktadır.⁴¹ Bu kafilenin önderlerinden biri de Hz. Musa’dır. Sûrenin büyük bir kısmında kendisine yer verilen Hz. Musa Firavun’un sihirbazlarına karşı galip gelip apaçık mucizeleri gösterdiğinde sihirbazlar iman etmişti. Firavun’un kavminden ileri gelenler ise İsrailoğullarının serbest bırakıldığı takdirde Firavun’a ve tanrılarına tapmayı terk edip yaşadıkları yerde fesat çıkaracakları görüşünü beyan ettiğinde Firavun onların erkek çocuklarını öldürüp kızları sağ bırakacağını ve onlara karşı ezici bir üstünlüğe sahip olduğunu söylemişti. Sûrenin 127. âyetinde geçen diyaloglardan sonra Hz. Musa kavmine her şeyin Allah’ın olduğu, O’nun dilemesi ve yardımıyla hakim kılınabileceklerini, güzel sonun müttakîler için olacağını ve bu sebeple Allah’tan yardım isteyip sabretmelerini söylemişti.⁴²

³⁸ Câbiri, *Fehmu’l-Kur’ân*, 1/241.

³⁹ “Yoksa iman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanları yeryüzünde fesat çıkaranlarla bir mi tutacaktık? Yahut günah işlemekten sakınanları günaha batanlar gibi mi sayacaktık?” *Kur’ân Yolu Meali*, 454.

⁴⁰ Âyette takvâ vasfının karşıtı olarak geçen “fücur” kelimesi “nefsin insanı şeriat ve ahlâk ilkelerine aykırı işler yapmaya sevkeden özelliği” manasına gelmektedir. Dolayısıyla fâcir de dine ve ahlaka aykırı işler yapan kimsedir. Cürcânî, *et-Ta’rifât*, 171.

⁴¹ Seyyid b. Kutub b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzili (ö. 1966), *fi Zilâli’l-Kur’ân*, çev. Salih Uçan vd. (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2003), 4/230.

⁴² “Müsâ kavmine dedi ki: “Allah’tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah’ındır. O, kullarından dilediğini oraya hâkim kılar; (güzel) sonuç, takvâ sahiplerinindir.” *Kur’ân Yolu Meali*, 164.

Dolayısıyla müttakîn kelimesinin geçtiği bu âyette taqvâ vasfı Allah’tan yardım istemek ve sabretmekle irtibatlandırılmış olmaktadır.

İçerisinde müttakîn kelimesinin geçtiği dönemin diğer bir sûresi el-Furkân/25 sûresidir. Sürenin 63. âyetinden itibaren sûre sonuna kadar “İbâdu’r-Rahman” olanların nitelikleri sıralanmaktadır. Sürenin 74. âyetinde ise onların göz aydınlığı olacak eşler ve evlatlar bahşedip müttakilere öncü kılması için Allah’a yaptıkları dualarına yer verilmektedir.⁴³ Dolayısıyla âyette müttakiler kendilerine öncü olunmaya layık bir grup olarak tavsif edilmektedir.

Nüzûlün üçüncü aşamasında indirilen sûrelerden birisi de Meryem/19 sûresidir. Hz. Meryem ve Hz. İsa ile ilgili anlatımların en yoğun olduğu, bazı peygamberlerin tevhid mücadelelerinin verildiği bir sûredir.⁴⁴ Müttakîn kelimesi sûrede ilk olarak müttakîn 85. âyette zikredilmiştir.⁴⁵ Âyette müttakilerin değerli konuklar olarak Allah’ın huzurunda toplanacakları belirtilir. Bu âyetin öncesinde inkarcıların, putlara tapanların ahiretteki hallerinden, sonrasında ise mücrimlerin cehenneme sürükleneceğinden bahsedilmektedir. Bağlamı itibarıyla burada müttakîn; inkâr ve putlara tapmak gibi cürümlerden uzak olarak Allah’ın huzurunda bir araya gelecek seçkin konuklar manasındadır.

Sûredeki diğer müttakîn kelimesi ise Meryem/19 97. âyetindedir.⁴⁶ Âyette Kur’ân’ın Arap dilinde kolay anlaşılır kılınma gayesinin “...müttakîlerin onunla müjdelemesi ve inatla direnenlerin de onunla uyarılması” olduğu belirtilir.⁴⁷ Dolayısıyla burada müttakîn kelimesi müjdelemeleri için Kur’ân’ın anlaşılır kılındığı ve inatla direnenlerin zıddı manasındadır.

Kur’ân’ın âyet sayısı en çok olan ikinci sûresi bu aşamada indirilen eş-Şuarâ/26 sûresidir. Sûrede kafirlerin konumları karşısında Hz. Peygamber’in teselli edilmesi, uzun bir silsile şeklinde peygamber kıssaları ve bu kıssalardaki ibretler, öğütler, uyarılar; Hz. Peygamber döneminde ve onun çevresinde bulunan kafirlerin bazı sözleri ve akideleri yer alır.⁴⁸ eş-Şuarâ/26 90. âyette müttakiler için cennetin yaklaştırıldığı müjdeledikten sonra tıbak sanatı uygulanarak 91. âyetle 103. âyetler arasında cehennemliklere, onların cehenneme atılma sebeplerine ve diyaloglarına yer verilir.⁴⁹ Bu pasajda geçen âyetlere göre cehennemin kendilerine açıkça gösterileceği ve sonunda cehenneme atılacak kişileri bu sona götüren iki sebep vardır; azgınlık/sapmak ve şirk.⁵⁰ Dolayısıyla bu âyet bölümlenmesinde müttakîn; azgınlık/sapmak ve şirkten uzak olan kişiler anlamında kullanılmış olmaktadır.

Bu dönem içerisinde müttakîn kelimesinin zikredildiği diğer bir sûre el-Kasas/28 sûresidir. el-Kasas/28 sûresinde mücmel olarak Kur’ân’ın Allah katından olması delillendirilerek Kur’ân hakkındaki şüphelerin giderilmesi ve Kur’ân’ın durumunun yüceltilmesi ile Hz. Musa kıssasının ayrıntılandırılması

⁴³ “Onlar, “Ey rabbimiz!” derler, “Bize mutluluk getirecek eşler ve çocuklar bahşet; bizi günahattan sakınanlara öncü yap!” *Kur’ân Yolu Meâli*, 365.

⁴⁴ Abdülmüteâl b. Abdilvehhâb b. Ahmed es-Saîdî (ö. 1966), *en-Nazmu’l-fenniyyu fi’l-Kur’ân* (Kâhire: Mektebetü’l-Âdâb, 1992), 191-192.

⁴⁵ “Gün gelecek, taqvâ sahiplerini seçkin konuklar olarak rahmânın huzurunda toplayacağız.” *Kur’ân Yolu Meali*, 310.

⁴⁶ “Biz Kur’an’ı senin dilinle kolay anlaşılır kıldık ki günahattan sakınanları onunla müjdeleyesin ve inatla direnenleri de onunla uyarasın!” *Kur’ân Yolu Meâli*, 311.

⁴⁷ Bu âyette geçen “lüdd” kelimesinin şiddetli düşman manasına gelen “eledd” kelimesinin çoğuludur. Ebü’l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî (ö. V. /XI. yüzyılın ilk çeyreği), *Müfredâtü elfâzi’l-Kur’ân*, thk. Safvan Adnan Dâvûdî (Beyrut: Dâru’l-Kalem, 2009), 739.

⁴⁸ Muhammed İzzet Derveze (ö. 1984), *et-Tefsîru’l-hadis*, (Kahire: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 2000), 3/241.

⁴⁹ Tıbak (tezat), bir şeyi zıddıyla bir araya getirmek veya onu zıddıyla birlikte zikretmek anlamına gelmektedir. Sa’düddîn Mes’ûd b. Fahriddin Ömer b. Burhâniddin Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî (ö. 792/1390), *Muhtasarü’l-me’âni* (İstanbul: Kırımlı Abdullah Efendi Matbaası, 1886), 385.

⁵⁰ Âyette geçen “gâvî” kelimesi sapmak ve azmak manasındadır. İbn Manzur, *Lisânu’l-Arab*, 3329; Bu bağlamda müttakilerden bahseden âyetten sonra gelen âyete iki şekilde mana verilebilir. Birinci mana kelimenin sözlük anlamına istinaden “*Cehennem sapkınlar/azgınlara apaçık gösterilir.*” şeklinde olabilir. İkinci mana ise âyetin siyakında Allah’ı bırakıp yardım/şefaate edeceklerini ve kendilerini kurtarabilecekleri zannettikleri ilahlara tapma küfrüne girenlere yer verilmesi sebebiyle “*Cehennem de küfre sapsın olanlara apaçık gösterilir.*” cümleleriyle ifade edilebilir.

yer almaktadır.⁵¹ Sûrenin 76. âyetiyle 83. âyetleri arasında Hz. Musa'nın kavminden olan Karunla ilgili kısma verilmiştir.⁵² Karun, Allah'ın kendisine verdiği maddi imkanlarla azgınlık, haksızlık ve bozgunculuk yapmakta, Allah'ın ihsanı olan zenginliğini sadece dünya için kullanmakta ve insanlara bir şey vermemektedir. Allah da bir ibret olmak üzere onu ve sarayını yerin dibine geçirmiştir.⁵³ Bu âyetlerden sonra söz müttakilere gelmekte ve ahiret yurdunun dünyada haksızlıkla üstünlük kurmayan, bozgunculuk yapmayan, güzel sona ulaşacak müttakiler için hazırlandığı ifade edilmektedir.⁵⁴

Bu âyet hem kendi içinde hem de sibakıyla birlikte değerlendirildiğinde iyi sona ulaşacak olan müttakiler, Kârün örneğinde işaret edildiği gibi kendi ilmiyle değil Allah'ın ihsanı sayesinde bir çok imkana sahip olduğunu unutmayıp onunla yeryüzünde azgınlık, haksızlık ve bozgunculuk yapmayan, insanlara ihsan ve ikramda bulunarak dünyayı değil ahireti tercih eden kişilerdir.”

Nüzûlün bu aşamasında değinilecek son sûre Hûd/11 sûresidir. Sûre birçok açıdan Yûnus/10 sûresine benzer. Sûrede öğüt alınması için peygamberlerin ve milletlerin kıssaları uzun silsileler halinde anlatılmıştır. Önceki milletlerden kafir olanların kötü sonları ile müminlerin güzel sonları ve kurtuluşlarına yer verilmiştir. Aslında bütün bunlar Hz. Peygamber'e ve müminlere kuvvet ve huzur vermek, kafirlere de uyarıda bulunmak içindir.⁵⁵ Hûd/11'de yer verilen peygamber kıssalarının en detaylı olanı sûrenin 25 ile 50. âyetleri arasındaki Hz. Nuh'a ait olandır. Burada Hz. Nuh'un tebliğ mücadelesi, kavminin alaycı tutumları, Allah'ın emriyle bir gemi yapması, evladiyla imtihanı ve tufan hadisesi gibi olaylar anlatılmıştır. Bu anlatımların sonunda yer alan 49. âyette ise burada anlatılanların gayb haberlerinden olduğu ve iyi sonun sabreden müttakiler için olacağı ifade edilmiştir.⁵⁶ Hûd/11 sûresi 49. âyet sibakıyla birlikte ve sûrenin indiği nüzûl aşaması göz önüne alınarak değerlendirildiğinde müttakî kelimesinin peygamberin tebliğini kabul etmek ve tebliğ vazifesini yaparken karşılaşılabilecek zorluklara sabretmek bağlamında kullanıldığı düşünülebilir.

3.3. Nüzûlün Dördüncü Aşaması (615-616/Çağrıyı Haykırma ve Kabilelerle İletişim Yoğunluklu) el-Hicr/15 Sûresi 28 ile 48. âyetler.

Bu sûre Hz. Peygamber'in tebliğ vazifesini artık açıktan açığa ve kitlesel yapabileceğinin yolunu açan 94. âyeti sebebiyle özel bir sûredir. Nitekim bu âyette Allah Rasulünden kendisine emredilen şeyleri açıkça ortaya koyması istenmektedir. el-Hicr/15 sûresinin üç temel konusu Kur'ân, vahiy ve peygamberliktir. el-Hicr/15 28. âyetinden 45. âyetine kadarki bölümde Hz. Âdem'in yaratılışı, onun üstünlüğünün melekler tarafından kabul edilmesi, iblisin ise bu kabulden kaçınıp Allah'ın emrine karşı gelmesi sonucunda lanetlenmesi ve insanları Allah'ın doğru yolundan çıkaracağına dair yemini ile iblise uyan azgınlığın cehennemini yedi kapısından girecek gruplardan olacağı anlatılmıştır.⁵⁷ Bu bölümden hemen sonra ise müttakîlerin cennet bahçelerinde ve pınar başlarında olacağı zikredilmiştir. Bu açıdan müttakî kelimesi burada şeytana uymayan ve azgınlardan olmayan kişi bağlamında yer almaktadır.

⁵¹ Sa'îdî, *en-Nazmu'l-fenniyyu fi'l-Kur'ân*, 227.

⁵² Mushafta bu kıssanın başlangıç âyeti 76 bitiş âyeti ise 83 olarak gösterilmiş, ξ durağı da buna göre konumlandırılmıştır. Ancak kıssanın son ve öğüt verecek olan cümlesi 84. âyettir. Dolayısıyla burada kıssanın 84. âyetle tamamlanmış olacağı düşünülebilir.

⁵³ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr, *Kasasu'l-enbiya*, thk. Mustafa Abdu'l-Vâhid (Mekke: Mektebetü't-Tâlibu'l-Câmi, 1988), 484-489.

⁵⁴ “İşte ahiret yurdu. Onu yeryüzünde haksız üstünlük kurmak ve bozgunculuk çıkarmak istemeyenler için hazırlanmış bulunuyoruz. İyi son, Allah'a karşı gelmekten sakınanların olacaktır.” *Kur'ân Yolu Meâli*, 394.

⁵⁵ Derveze, *et-Tefsiru'l-hadis*, 3/501.

⁵⁶ “(Ey peygamber!) İşte bu anlatılanlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin! Sabret, çünkü iyi son günahattan sakınanlarındır.” *Kur'ân Yolu Meâli*, 226.

⁵⁷ Burada âyette geçen “secde” kelimesini “üstünlüğünü kabul etme” kelimeleriyle ifade etmeyi tercih ettik. Zira secde kelimesi Arap dilinde sadece namaz ibadetindeki bir fiile delalet etmez. Aynı zamanda secde secde kelimesi, itaat etme, boyun eğme, saygı gösterme, başı öne eğme, selamlama, teslim olma, bir kimsenin hükümrânlığı altına girme gibi anlamlara da gelmektedir. Firûzâbâdî, *Kâmus*, 366; Cevherî, *Sihah*, 2/483.

3.4. Nüzûlün Beşinci Aşaması (616-619/Muhasara ve Habeşistan’a Hicret Aşamasında İndirilen Sûreler)

- ez-Zümer/39 Sûresi 57. âyet,
- ez-Zuhruf/43 Sûresi 67. âyet,
- ed-Duhan/44 Sûresi 43 ile 57. âyetler,
- el-Câsiye/45 Sûresi 19. âyet.

Nüzûlün dördüncü aşamasında Hz. Peygamber’e Hicr/15 sûresiyle kendisine emredilene açıkça haykırması emredildikten sonra Arap kabileleri ile iletişime geçildi. Her ne kadar bu kabileler tebliğ müspet karşılık vermeseler de Kureyş müşrikleri tebliğin yayılmasından rahatsız oldu ve bu duruma mâni olması için Ebu Tâlib’e başvurdu. Hatta Hz. Peygamber’i kendilerine teslim etmesini istediler. Ebu Tâlib ise yeğenininki önceki haline göre daha da zor olabileceğini düşünerek Haşimoğullarını ve Muttalipoğullarını toplayarak Hz. Peygamber’i korumaya davet etti. Bu gelişme üzerine Kureyş toplandı ve bu iki kabile ile her türlü ilişkiyi kestiklerini ilan ettiler. Hz. Peygamberle birlikte iki kabile üç yıllık süre kalacakları Ebu Tâlib mahallesine yerleştiler. Hz. Peygamber bu muhasaradan önce veya hemen sonra Habeşistan’a hicrete izin verdi.⁵⁸

İşte böyle bir zeminde indirilen ilk sûre ez-Zümer/39 sûresidir. Sûrenin temel konusu Allah ve ahiret inancıdır. Sûrenin 53. âyetiyle başlayan konu 67. âyete kadar devam etmiştir.⁵⁹ Bu parçada önce günahata haddi aşanların Allah’ın rahmetinden ümidini kesmemeleri, Allah’a yönelip teslim olmaları ve Allah’tan indirilen en güzel hükümlere uymaları istenmiştir. 56. âyet ile 59. âyet arasında ise önceki âyetlerde yapılması istenilen şeylerden uzak duranların ahirette pişmanlık duyacakları ve bu kimselerin hayıflanma cümleleri beyan edilmiştir. Bu parçada müttakîn kelimesi, geçtiği ez-Zümer/39 57. âyetin içinde bulunduğu bütün itibariyle ele alındığında kelime ile Allah’a teslim olan, indirilen en güzel hükümlere uyan, Allah’a itaat hususunda gerekeni yapan, kendi aleyhine olacak –alay etmek gibi- fiiller yapmayan ihsan sahibi kişi kastedilmektedir.

Dönemin müttakîn kelimesinin geçtiği bir başka sûresi ez-Zuhruf/43 sûresidir. Daha önceki sûrelerde geçen “...Allah’ın katında ahiret mutluluğu müttakîlere has olacaktır.” cümlesi sûrenin 35. âyetin sonunda yinelenmektedir⁶⁰. ez-Zuhruf 67. âyette ise müttakîler dışında dostların bile birbirine düşman olacağı ifade edilmiştir. Sûrenin indirildiği nüzûl ortamını göz önüne aldığımızda muhasara altında bulunan müminlerin ahiret mutluluğu vaad edilerek ve gerçek dostluğun millet veya kabile değil de taqvâ temelli olacağının beyanıyla teselli edildiği düşünülebilir.

Müttakîn kelimesinin yer aldığı bu dönemde indirilen sûrelerden bir diğeri ed-Duhan/44 sûresidir. Sûre Hâ-mîm sûrelerindedir.⁶¹ Sûrede 43. âyetten 57. âyete kadarki bölümde cehennem/cehennemlikler ve cennet/cennetlikler ile ilgili tablolara yer verilir. Sûrenin 43. âyetinden 51. âyeti arasında belirtilen azaplara çarptırılacak ve sonraki bölümde müttakîlerin zıddı olacak kişiler “esîm” vasfına sahip olanlar olacaktır. “Esîm” kelimesinin Ebu Cehil hakkında kullanıldığına dair

⁵⁸ İbn Hişam, *es-Sîret*, 1/339-366.

⁵⁹ Mushafta bir konunun başlangıç ve bitiş yerlerini işaret ettiği ifade edilen secavend işareti bu bölümde 63. âyetin sonundadır. Ancak bu bölümdeki hâkim konu olan imanla ilgili anlatımlar kıyamet gününden bahseden ve yeni bir konunun başlangıcı olan 67. âyete kadar devam etmektedir.

⁶⁰ “(Ayrıca) evleri için kapılar, üzerlerinde yaslanıp istirahat edecekleri koltuklar yapar, altınla da süslerdik. Ama bunların hepsi dünya hayatına ait geçici faydalardan ibarettir, rabbinin katında âhiret (mutluluğu) ise taqvâ sahiplerine mahsustur.” *Kur’ân Yolu Meâli*, 491.

⁶¹ Bu kavram “ha-mim” ile başlayan sûreler için kullanılmaktadır. Bu sûreler mushafta 40–46 arası sûreler olup sırasıyla; el-Mü’min/40, el-Fussilet/41, eş-Şûrâ/42, ez-Zuhruf/43, ed-Duhân/44, el-Câsiye/45, el-Ahkâf/46 sûreleridir. Bahâuddîn Hurremşâhî, *Kur’ân Bilimi*, çev. Hasan Elmas (İstanbul: İhtar Yayınları, 1998), 264.

rivâyet olsa da aslında “fâcir” manasındadır.⁶² Fâcir kelimesinin kökü olan “fûcur” ise kişiyi dine ve mürüvvete (ahlaka) aykırı hareketler yapmaya sevkeden özellik demektir ki bu durumda fâcir dine ve ahlaka aykırı işler yapan kişi demektir.⁶³ Bu bağlamda “esîm” kelimesinin zıddı konumunda olan “müttakîn” kelimesi dine ve ahlaka aykırı işler yapmaktan sakınan manasına gelmektedir.

Bu dönemde müttakîn kelimesinin zikredildiği son sûre el-Câsiye/45 sûresidir. Sûrenin 19. âyetinde zâlimlerin birbirinin dostu olduğu ifade edildikten sonra müttakîlerin dostunun da Allah olduğu söylenmiştir.⁶⁴ Bu siyak içerisinde müttakîn, zâlim olmadıkları için Allah’ın kendilerine dost olduğu kişi olarak anlaşılabilir.

3.5. Nüzûlün Altıncı Aşaması (619-622/Muhâsara Sonrası Kabilelerle İletişimin Sürdürülmesi ve Hicret Hazırlıkları)

ez-Zâriyât/51 Sûresi 16 ile 19. âyetler,

en-Nahl Sûresi30., 31. âyetler,

el-Enbiyâ/21 Sûresi 48. âyet,

et-Tûr/52 Sûresi 17 ile 29. âyetler

el-Hâkka/69 Sûresi 48. âyet,

en-Nebe/78 Sûresi 31 ile 36. âyetler.

Siyer-i nebevide bu dönem Ebû Tâlib ve Hz. Hatice’nin öldüğü, kabilelerle irtibatın devam ettirildiği, tebliğ için Taif’e gidildiği, isra ve miraç hadiselerinin yaşandığı, Akabe biatlarının ve hicret hazırlıklarının yapıldığı dönemdir.⁶⁵

Bu aşamada müttakîn kelimesinin ilk olarak geçtiği ve bu dönemde indirilen ikinci sûre ez-Zâriyât/51 sûresidir.⁶⁶ Sûrenin 10 ile 14. âyetleri arasında din günü hususunda alay edenlerden bahsedildikten sonra cennetlerde ve pınar başlarında olacak müttakîlere söz gelmiştir. 16 ile 19. âyetler arasında müttakîleri bu mükafata ulaştıran şu dört vasıf sıralanarak bir müttakî tablosu çizilmiştir: Güzel davranışlar yapmak, gecenin az bir bölümünde uyumak, seher vakitlerinde bağışlanma dilemek, yoksullara ve yardım isteyenlere infakta bulunmak. Bu bağlamda müttakî; güzel işler yapan, geceyi ve seher vaktini değerlendiren, yardıma muhtaç olanlara infakta bulunan kişidir.

Dönem içerisinde müttakîn kelimesinin zikredildiği diğer sûre en-Nahl/16 sûresidir. Sûrenin 30. ve 31. âyetlerinde geçen bu kelimeyi doğru yorumlayabilmek için öncelikle 24. âyeti doğru anlaşılmalıdır. Bu âyette putperestlere “*Rabbiniz ne indirdi?*” diye sorulduğunda onların da “eskilerin masalları” şeklinde cevap verdikleri ifade edilmiştir. Ayrıca bu putperestler Hz. Peygamber’in ziyaretine gelen grupların önüne geçmiş ve “Duyacağın şeyler eskilerin masalları” diyerek onları geri çevirmişlerdir. Yani onlar bu sözleriyle aslında Allah’ın bir şey indirmediğini kastetmişlerdir.⁶⁷ en-Nahl/16 30. âyetine geldiğinde “*Rabbiniz ne indirdi?*” şeklindeki aynı sorunun müttakîlere sorulduğunu ve onların “Rabbimiz hayır indirdi.” şeklinde doğruya uygun bir cevap verdiklerini, 31. ve 32. âyetlerde de bu davranışları sebebiyle ulaşacak oldukları nimetler görülmektedir. Dolayısıyla bu

⁶² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ’ (ö. 207/822), *Meâni'l-Kur'an* (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1983), 3/43; Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc (ö. 311/923), *Meâni'l-Kur'an ve i'rabuhu* (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1988), 4/428.

⁶³ Cürcânî, *et-Târifât*, 171.

⁶⁴ “Şüphesiz onlar, Allah’a karşı sana hiçbir fayda sağlayamazlar ve kuşkusuz haktan sapanlar birbirlerinin dostları ve koruyucularıdır, Allah da itaatsizlikten sakınanların dostudur.” *Kur'an Yolu Meâli*, 499.

⁶⁵ İbn İshak, *es-Siyer*, 233-243.

⁶⁶ Nüzûlün altıncı aşamasının ilk sûresi Nûh/71 dir. Bkz. Câbirî, *Fehmu'l-Kur'an*, 2/231.

⁶⁷ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. 'Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşeri (ö. 538/1144), *el-Keşşaf an hakaiku gavamidu't-tenzil ve uyu'ni'l-ekavil fi vucuhi't-te'vil*, (Riyad: Mektebetü Abikan, 1998), 3/433.

âyetler bağlamında müttakî Kur’ân’ın Allah katından indirildiğini ve onun hayır olduğunu ikrar eden kişidir.

Dönemin diğer bir sûresi birçok peygamberden bahseden el-Enbiyâ/21 sûresidir. Sûrede isimleri zikredilen peygamberlerden ikisi Hz. Musa ve Harun’dur. el-Enbiyâ/21 48. âyette bu iki peygambere ve müttakîlere bir ışık ve zikir olarak “Furkan”ın verildiği ifade edilmektedir. Her ne kadar burada Furkan ile neyin kastedildiği hususunda ihtilaf edilmişse de çoğunluk Tevrat olduğu görüşündedir. el-Enbiyâ/21 48. âyetin sonunda geçen müttakîlerin kimler olduğu bir sonraki âyetle açıklığa kavuşturulmakta ve onların görmedikleri halde Allah’tan korkan ve kıyamet endişesi olan kişiler olduğu ifade edilmektedir.⁶⁸ Bu bağlam içerisinde müttakî; furkan vasıflı kitaba muhatap kabul edilen, Allah’tan korkarak kıyamet endişesi taşıyan kişidir.

et-Tûr/52 sûresi nüzûlün bu aşamasında indirilen diğer bir sûredir. Kıyamet tasvirleriyle başlayan sûrede 17. âyete kadar üç vurgu dikkat çekmektedir; azabın ansızın ve kesinlikle gerçekleşeceği, peygamberlerin bildirdiklerinin yalanlandığı ve sabır. 17. âyetle birlikte müttakîlere söz gelmekte, 29. âyete kadar bir bütünlük içinde müttakîlere verilecek nimetler ve onların diyalogları verilmektedir. Yani et-Tûr/52 ilk 16 âyetinin mukabili 17 ile 29. âyetleri olmaktadır. Bu anlamda siyak ve sibak itibarıyla müttakîn Allah’ın hak eden kullar için azabının geleceğine ve bunu engelleyecek kimse olmadığına inanan, peygamberin tebliğ ettiklerini yalanlamayan ve sabredebilen kişi olmaktadır.

Dönemin müttakîn kelimesine yer veren son iki sûresinden birisi el-Hâkka/69 sûresidir. Sûrenin 48. âyetinde Kur’ân’ın değişik sûrelerinde tekrar edilen şöyle bir âyet vardır: “*Kur’ân müttakiler için bir öğüttür.*”⁶⁹ Yani Kur’ân’dan öğüt alma sonucu takvâ vasfına ilişkilendirilmiş ve müttakî Kur’ân’dan öğüt alma kabiliyetine sahip kişi bağlamında kullanılmıştır.

en-Nebe/78 sûresi 31-36. âyetler arasında farklı sûrelerde de gördüğümüz bir hakikat yinelenir: “*Cennet nimetlerine müttakiler ulaşacaktır.*” Sûrenin 31. âyetinde geçen ve müttakîlere tahsis kılınmış olan “mefâz” kelimesi mimli mastar veya ism-i mekân olarak değerlendirilir. Buna göre mefâz küfre dair işlerden sakınan ve güzel işler yapanlar için bir kurtuluş veya zafer yeri, azgınlar için olan azaptan kurtuluş veya bu sonuçlara ulaşma zamanı anlamlarına gelebilir.⁷⁰ Sûrenin 21 ile 31. âyetleri arasında Allah’ın sınırlarını aşan, bir gün hesaba çekileceklerine inanmayan ve Allah’ın âyetlerini yalanlayanların cehennemle sonlanan durumları ve orada görecekleri bazı cezalar zikredildikten sonra bu bölümde zikredilenlerin zıddı olarak müttakîler ve cennet nimetleri serdedilmiştir.⁷¹ Dolayısıyla bu bağlam bütünlüğünde müttakîn Allah’ın sınırlarına riâyet eden, hesap gününe dair bilinçli olan ve Allah’ın âyetlerini yalanlamayan kişidir.

4. Medine Dönemi (622-632)

el-Bakara/2 Sûresi 2 ile 5., 180 ile 183., 194., 241. âyetler,

Âl-i İmrân/3 Sûresi 76., 110 ile 115. âyetler,

en-Nûr/24 Sûresi 34. âyet,

el-Mâide/5 Sûresi 27 ile 31., 46. âyetler

et-Tevbe/9 Sûresi 4., 36., 44., 123. âyetler

⁶⁸ “Andolsun ki, Mûsâ ve Hârûn’a, gûnahtan sakınan, görmedikleri halde rablerinden korkan ve kıyametin kaygısını taşıyanlar için bir ayırma ölçütü, bir ışık, bir hatırlatıcı kaynak (kitap) verdik.” *Kur’ân Yolu Medîli*, 325.

⁶⁹ Âl-i İmrân, 2/138.

⁷⁰ Mukâtil, *Tefsir-u Mukatil*, 4/564; Ebû’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî (ö. 1270/1854), *Rûhu’l-meânî* (Beyrut: Dâr-u İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî), 30/18.

⁷¹ Ebû’l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hirbevî el-Bikâî (ö. 885/1480), *Nazmü’l-dürer fi tenâsübi’l-âyâti ve’s-süver*, thk. Abdussemi’ Muhammed Ahmed Hasaneyn (Riyad: 1978), 21-204-209.

Medenî sûreler içerisinde el-Bakara/2 sûresi Kur’ân’ın âyet ve sayfa sayısı en çok olması çeşitli ve değişik konuların yer alması gibi hususiyetleriyle öne çıkan bir sûre olmuştur.⁷² Sûrenin hemen başında Kur’ân’a vurgu yapıldıktan sonra müttakîlerin vasıfları sayılır. Sûrenin 2 ile 5. âyetler arasında zikredilen bu özellikler ışığında müttakî gayba inanan, namaz kılan, infak eden, Kur’ân’a, önceki kitaplara ve ahirete iman eden, hidâyette olup kurtuluşa eren kişidir. el-Bakara/2 180 ile 183. âyetleri arasında ise vasiyetle ilgili hükümlere değinilmiştir. Bu bölümde 180. âyette ölümü yaklaşan bir kişi geriye mal bırakacaksa mirasta hak sahibi olan kişilere uygun bir vasiyette bulunmasının gerekliliği ile takvâ arasında bağ kurulmuştur. Bu meyanda müttakî ölmeden önceki son anlarında hak sahibi olacak kişilere uygun bir vasiyette bulunma yükümlülüğünü yerine getiren kişi olmaktadır.⁷³

Mushaf sırası itibariyle el-Bakara/2 sûresinde tilavet edilen kavramlardan birisi “eş-şehru’l-haram”dır. Kelime haram aylar anlamına gelmektedir ki Câhiliye Arapları zilkade, zilhicce, muharrem, receb aylarına savaşılmaması haram aylar olarak itibar ediyorlardı.⁷⁴ el-Bakara/2 194. âyette bu kavram özel bir durumla alakalı olarak inzal edilmiştir.⁷⁵ Rivâyete göre hicretin 6. yılında Hz. Peygamber umre niyetiyle harekete ettiğinde, müşrikler haram saydıkları zilkâde ayında Beytullah'a gitmesine engel oldular. Onlar ancak ertesi yıl oraya girebildiler. Böylece Allah onlara kısas hükmünü uyguladı. İşte bu olay üzerine “*Haram ay haram aya karşılıktır. Hürmetler karşılıklıdır...*” âyeti nazil oldu.⁷⁶ Âyetin sonunda da Allah’ın müttakîlerin yanında olduğu ifade edildi. Dolayısıyla âyetin ihtiva ettiği olayla ilgili olarak müttakî haram ay kabul edilen dönemdeki saldırmazlık kurallarına riâyet eden, bu ayların hürmetini ihlal ederek saldırıda bulunulursa aynı oranda karşılık veren ve bu konuda Allah’ın hükmüne saygılı olan kişidir.

el-Bakara/2 sûresinde müttakîn kelimesinin geçtiği son âyet 241. âyettir.⁷⁷ Âyette boşanmış olan kadınların geçimlerinin sağlanması için örfe uygun olan geçimliliğin verilmesinin müttakîler üzerine bir gereklilik olduğu hükmü yer alır. Burada kilit konumda olan iki kelimden birincisi “metâ” kelimesidir. İlk olarak sûrenin 236. âyetinde geçen bu kelime bir miktar eşya, mal ve geçimlik anlamındadır. İkinci kilit kelime “hakkan” ifadesidir. Bu kavramın vucubiyete mi veya nedbe mi delalet ettiği hususunda ihtilaf vardır.⁷⁸ Bu bağlam içerisinde müttakî boşanmış olduğu eşinin iddet sûresi içerisinde gerekli olan temel ihtiyaçlarını sağlama erdemini gösteren kişi anlamına gelmektedir.

Medine’de indirilen sûreler içerisinde el-Bakara/2 sûresinden sonraki en uzun sûre Âl-i İmran/3 sûresidir. Sûrenin ilk seksen küsur âyeti Necran heyetinin soruları üzerine inzal edilmiş olup yoğunluklu olarak ehl-i kitaba göndermeler yapılır.⁷⁹ Sûrede müttakîn kelimesinin zikredildiği ilk âyet sûrenin 76. âyetidir.⁸⁰ Ancak bu âyetin sahih bir şekilde anlaşılması siyak-sibak bağlamına riâyetle mümkün görünmektedir. Bir önceki âyette ehl-i kitap emanet açısından iki kategoriye ayrılmıştır. Birinci taraf emanet edilen malı noksansız iade eden emin kişiler, ikinci taraf ise Arapları “ümmiler” diye vasfedip küçük görerek mallarını haksızlıkla yiyen ve emanette emin olunmayan kişilerdir. Cenab-ı Allah Âl-i

⁷² Sûrenin genel görünümü için bkz. Derveze, *et-Tefsiru’l-hadis*, 6/123-125.

⁷³ Bu âyetin mensuh olup olmadığıyla ilgili görüşler için bkz. Razi, *et-Tefsiru’l-kebir*, 5/65-68.

⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Algül, “Haram Aylar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/105-106.

⁷⁵ “Haram ayın karşılığı haram aydır; saldırmazlık kurallarına riayet karşılıklıdır. Şu halde kim size saldırırsa, onun saldırısının dengiyle siz de ona saldırın. Allah’ın hükmüne saygılı olun ve bilin ki Allah kendisine saygılı olanların yanındadır.” *Kur’ân Yolu Meâli*, 29.

⁷⁶ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-azim*, 2/219

⁷⁷ “Boşanmış kadınlara faydalanacakları uygun bir şeyler verilmesi, Allah’ın rızasını gözetenlerin borcudur.” *Kur’ân Yolu Meâli*, 38.

⁷⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî (ö. 333/944), *Te’vilatu ehli’s-sünne* (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2004), 1/204-205.

⁷⁹ Ebü’l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü’rî el-Vâhidi (ö. 468/1076), *Esbâbu’n-nüzûl* (Suudi Arabistan: Dâru’l-İslah, 1992), 97.

⁸⁰ “...Her kim ahidne vefa gösterir ve günah işlemekten sakınırsa, bilsin ki Allah o sakınanları sever.” *Kur’ân Yolu Meâli*, 58.

İmrân/3 76. âyette ise sözüne vefa gösteren ve günah işlemekten sakınanları seveceğini hatırlatır. Bir sonraki âyette sakınılması gereken durum Allah’a verilen sözü ve yemini az bir bedelle satmak olarak açığa kavuşturulur.⁸¹ Bu bağlamda müttakî emanette emin olan, insanların mallarını haksızlıkla yemeyen, Allah’a verdiği sözü ve yemini hiçbir şeye değişmeyen kişi olmaktadır.

Âl-i İmrân/3 110. âyet ile 115. âyetleri arası konu bütünlüğü arz etmektedir. Nitekim 110. âyette Muhammed ümmetinin vasıfları sayılmakta sonraki âyetlerde önce ehl-i kitabın olumsuz davranışları ve bunun sonuçları zikredilmiş 113. ve 114. âyetlerde ise ehl-i kitabın hepsinin eşit olmadığı (iman-küfür, hayır-şer gibi hususlarda), onlardan bazılarının Allah’a ve ahirete iman ettiği, istikamet sahibi olarak gece saatlerinde âyetleri okuyup secde ettiği, iyiliği emredip kötülükten sakındırdığı ve iyilikte yarıştığı anlatılır.⁸² 115. âyette ise önceki âyetlerde sayılan iyiliklerin karşılıksız bırakılmayacağı ve Allah’ın müttakîleri bildiği ifade edilir. Bu bağlam çerçevesinde müttakî ister Muhammed ümmetinden isterse ehl-i kitab içerisinde olsun Allah’a ve ahirete inanıp istikamet sahibi olan, Allah’ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanan ve gece ibadeti yapan, iyiliği emredip kötülükten sakındıran kişidir.

Müttakîn kelimesinin geçtiği âyetlerden bir diğeri en-Nur/24 sûresinin 34. âyetidir. Bu âyette Kur’ân’ın müttakîler için bir öğüt olarak indirilmiş olma hakikati bir kez daha vurgulanmıştır.

Medeni sûrelerden nüzûl sırasına göre müttakîn kelimesini geçtiği bir diğer sûre el-Mâide/5 sûresidir. el-Mâide/5 27 ile 31. âyetleri arasında Hz. Âdem’in iki oğlunun kıssası anlatılır. Her iki kardeş de Allah’a birer kurban sunmuş Hâbil’in kurbanını Allah kabul edince Kâbil kıskançlık göstermiş ve kardeşini öldürmüştür. Daha sonra Kâbil yaptığına pişman olmuş ve kardeşini karganın göstermesiyle gömmüştür.⁸³ Bu kıssa içinde geçen müttakî kelimesi mefhum itibarıyla bir kişinin ulaştığı güzelliği kıskanmayan veya kıskanmış olsa da bu duyguyla sonunda pişman olunacak zararlı işler yapmayan kişi manasında anlaşılabilir. Aynı sûrenin 46. âyetinde daha önce Kur’ân ve Tevrat ile bağlantılı olarak zikredilen bu kitapların müttakîler için bir hidâyet ve öğüt olması durumu burada İncil için tekrarlanır. Dolayısıyla önceki kitaplar gibi İncil de ehl-i kitab içerisinde ancak müttakî olanlar için bir hidâyet ve öğüt olmaktadır.

Bu başlık altında ele alacağımız son sûre et-Tevbe/9 sûresidir. Sûre Hz. Peygamber’in vefatından 15 ay önce veya vahyin başlangıcından 20/22 yıl geçtikten sonra indirilmiştir. Tebliğ sürecinde önce İslam düşmanlarının muamelelerinde izlenen siyaset Yunus/12 sûre 41. âyette yer alan ve zorlama içermeyen bir haldeydi. Ancak İslam düşmanlarının ve ehl-i kitabın hainlikleri, nifakları, savaş hazırlıkları, hücumları gibi çirkinlikleri gün yüzüne çıkıp şiddetlenince cihad kaçınılmaz bir hale geldi.⁸⁴ Sûrenin konuları Tebük gazvesi, gazveyle ilgili ortam, şartlar ve olaylar etrafında yoğunlaşmıştır.⁸⁵

Sûrede müttakîn kelimesinin geçtiği ilk âyet sûrenin 4. âyetidir. Önceki âyetlerde antlaşma yapılmış olan müşriklere karşı büyük hac günü bir fesih bildiri ilan edilerek buldukları yerde 4 ay rahatça dolaşabilecekleri, Allah ve Rasulü’nün müşriklerle hiçbir bağının olmadığı bildirilmiştir. Bu

⁸¹ Âyette geçen ahid, kişinin başkası için yerine getirmeyi üstlendiği şey demektir. Bu yükümlülük iki taraflı olursa buna ahitleşme denilir. Âyetin sibakında geçen âyetin indirilişinde Abdullah b. Selam, Samuel b. Adiya gibi kendilerine emanet olarak verilen mal az veya çok da olsa emanetlere hainlik etmeyen güvenilir, sözünde duran kimselerle Ka’b b. Eşref, Fihnas b. Azura gibi emanette hainlik ve onu inkâr eden bir kısım ehl-i kitaptan bahsedilir. Vehbe Zuhayli (ö. 2015), *et-Tefsiru'l-münir* (İstanbul: Risale Yayınları, 2005), 2/244.

⁸² Rivâyete göre bu âyetler Abdullah b. Selam ve onunla birlikte bir topluluk ile Yahudilerden bazı kişiler müslüman olunca indirilmiştir. Zira onlar müslüman olduğunda Yahudi alimlerinden ve kafirlerden bazıları “Muhammed’e ancak şerhlerimiz inandı. Onlar hayırlılarımız olsaydı atalarının dinini terketmezlerdi.” demişlerdi. Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerir b. Yezid el-Âmülî et-Taberî (ö. 310/923), *Câmiu'l-beyan an te'vili âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdul Muhsin et-Türki (Kahire: 2001), 5/689-702; Derveze, *et-Tefsiru'l-hadis*, 7/215.

⁸³ Kıssanın detayı için bkz. İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiya*, 66-76.

⁸⁴ Muhammed el-Gazzâlî (ö. 1996), *Nahve Tefsir Mevdûi li suveri'l-Kur'âni'l-kerim* (Kahire: Dâru's-Şuruk, 1995), 143-157.

⁸⁵ Derveze, *et-Tefsiru'l-hadis*, 9/338.

âyette ise kendileriyle antlaşma yapılan müşriklerden antlaşma yükümlülüklerini yerine getiren ve müslümanlar aleyhine kimseye destek olmayanlar önceki âyetlerdeki sert bildirim ve kötü sonuçtan istisna edilmiştir. Müslümanlara da antlaşma süresi doluncaya kadar verilen sözlere bağlı kalmaları ve Allah’ın antlaşmaya bağlı kalarak herhangi bir haksızlıktan sakınanları sevdiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu âyetler bağlamında müttakî karşısındaki müşrik de olsa ona verdiği söze ve onunla yaptığı antlaşmaya vefa gösteren kişidir.⁸⁶ Sürenin 7. âyetinde benzer bir bağlam içerisinde müslümanlara antlaşma yaptıkları müşrikler antlaşmada verilen sözlere bağlı kaldıkları sürece kendilerinin de onlara verilen sözde durmaları emredilmiştir. Bu âyette de müttakî antlaşmada vaat edilen sözde duran kişi anlamında kullanılmış olmaktadır.

et-Tevbe/9 sûresinde incelenmesi gereken diğer bir âyet sûrenin 36. âyetidir. Bu âyette Allah’ın takdiri ve doğru bir hükmü ile ayların sayısının 12, bunlardan 4’ünün ise haram ay olarak belirlendiği, bu dört ayda Allah’a itaate aykırı filler yaparak kendi kendine zulmetmemenin ve ancak müşriklerle topyekûn savaşmanın gerekliliği üzerinde durulduktan sonra Allah’ın müttakîlerle beraber olduğu ifade edilmiştir. Bir sonraki âyette de müşriklerin haram ayların sayısını ve yerini nasıl değiştirdikleri, bu uygulamalarının aslında küfürde artmaktan başka bir şey olmadığı anlatılmıştır.⁸⁷ Âyetlerin bağlamı dikkate alındığında müttakî Allah’ın takdirinde muhterem kıldığı şeye saygılı olan, haram ayların hürmetini herhangi bir şekilde ihlal ederek kendine karşı zulmetmeyen ve müşriklerle topyekûn savaşan kişi anlamına gelmektedir.

et-Tevbe/9 38 ile 128. âyetleri arasındaki ana konu hicretin dokuzuncu yılında yapılan Tebuk (Rum) Savaşı’dır. Bizans İmparatorunun Müslümanlara karşı savaş hazırlığı yaptığına dair haberler gelince Hz. Peygamber 41. âyet ile cihad hazırlığı çağrısında bulundu. Ancak bu dönem insanlar için birçok açıdan zor bir zamandı. Şehirde kuraklığın olduğu, ürünlerin olgunlaştığı, sıcaklığın şiddetlendiği, insanların meyvelerinin altında ve ağaçların gölgeliklerinde kalmaktan hoşlandığı, yolun uzun ve düşmanın kalabalık olduğu zorlu bir zamandı. Bedevilerden ve münafıklardan bazıları çeşitli sahte mazeretler ileri sürerek cihada katılmamak için izin istediler.⁸⁸ Hz. Peygamber de onlara izin verdiğinde 43. âyetle ikaz edildi. Müttakîn kelimesinin geçtiği 44. âyette ise Allah’a ve ahirete inananların –bazı bedeviler ve münafıklar gibi- Allah’ın emrini ve peygamberin çağrısını yerine getirmekten muaf olmayı istemeyecekleri, Allah’ın da böyle davranan müttakîleri çok iyi bildiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu âyette geçen müttakîn’in anlamı ortamın bütün zorluğuna rağmen Allah’ın ve Rasulü’nün can ve mal ile cihad çağrısına icabet eden ve bazıları gibi sahte mazeretler ileri sürerek cihattan muaf olmayı istemeyen kişidir.

Sûrede müttakîn kelimesinin geçtiği ve yine Tebuk savaşı bağlamının devam ettiği son âyet 123. âyettir. Âyette müminlere hitaben kafirlerden hemen yakında olanlarla savaşarak bir güç gösterisi yapmak şeklinde bir emirden sonra Allah’ın müttakîlerle beraber olduğu müjdesiyle son bulur. Burada inkarcılardan en yakında olanlarla genel bir savaş emrolunmuş olmakla birlikte bunların kimler olduğu hususunda görüşler farklılaşmıştır. Hemen yakında olandan maksadın Rumlar, Kurayza, Nadir, Hayber, Fedek Yahudileri, Deylemliler, genel olarak Araplar veya yakın konumda olan bütün kafirler olabileceğine dair rivâyetler gelmiştir.⁸⁹ Âyette geçen “gılza” kelimesine de savaş hususunda sabır ve

⁸⁶ Bkz. İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azîm*, c.y., 863.

⁸⁷ Haram ay anlayışı muhtemelen Hz. İbrahim’le başlamış, cahiliye Arapları da bu inanışa uygun olarak bu aylarda savaş ve saldırıdan kaçınmışlardır. Bu aylar Zilkade, zilhicce, muharrem ve recep aylarıdır. Müşrikler bu ayların yasaklarıyla ilgili kurallara uymakta zorlandıklarında ise ayların yerlerinde oynamalar yapıyorlardı. Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensur fi tefsiri'l-me'sur*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin (Kahire: Merkezun lil Buhûs ed-Dirâsâti'l-Arabîyye ve'l-İslamiyye, 2003), 7/339-348.

⁸⁸ Taberî, *Târihu't-Taberî*, 3/101-104; İbn Hişam, *es-Sîret*, 4/155-157.

⁸⁹ Ebü'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1201), *Zâdu'l-mesir fi ilmi't-tefsir* (Beyrut: Mektebetu'l-İslami, 1984), 3/518.

şiddet, sözle şiddet, sertlik, savaş kararlılığı gibi anlamlar verilmiştir.⁹⁰ Bu bağlamda müttakî cihada en yakınında olup da kendileriyle savaşılmayı hak edenlerle başlayan ve onlara karşı sözlü veya fiili sertlikle cihatta kararlı olduğunu gösteren kişi anlamında kullanılmış olmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Toplumsal bir uzlaşının aracı olan dil dinamik bir yapıdadır. Bu yapı içerisinde kavramların anlamı zaman ve zemine göre farklı bağlamlarda farklı anlamlar kazanabilmektedir. Bir dil mucizesi olan Kur’ân yedinci yüzyılın koyu cehalet ve zulmet ortamında öncelikle çağın insanını bu sefihlikten onları eğiterek, temizleyerek kurtarmak, karanlıklardan nura çıkarmak için gönderilmiş ilahi bir kelimedir. Bu fonksiyonunu gerçekleştirirken hem kelamın sahibinin hem de kelamın kendisinin bütün yüceliğine rağmen inzal edildiği ortamın insanına ve onların ihtiyaçlarına nazar-ı itibar edilmiştir. Yani vahiy beşeri ortamın iman, ibadet ve ahlakla ilişkili tüm gereklerine tam mutabık olarak gönderilmiştir. Ancak vahiy sürecinde kavramlar kök manalarını muhafaza etmekle birlikte toplumun yaşamı, değişen şartlar, gelişen olaylarla birlikte yeni içerikler kazanabilmiştir. Çalışmada bir nüzûl tertibine riayet edilerek bu anlamların değişiminin daha doğru anlaşılabilceği gösterilmiştir.

Buna göre Mekke döneminin ilk aşamalarında müttakîn kelimesi daha çok iman eden, şirkten-sapkınlıktan uzak olan, Allah’a yönelip O’na boyun eğen, ahireti tercih eden, cennet vb. birçok nimetin kendileri için hazırlandığı kişiler bağlamında yer almış iken Mekke yıllarının son dönemlerinde Müslümanların sayısının artması, İslam’ın güçlenmesi ve bazı hükümlerin belirmeye başlaması ile Allah’ın indirdiğindeki en güzel hükme uyan, infakta bulunan, Kur’ân’ın Allah katından indirildiği ve hayır olduğunu açıkça söyleyebilen, Allah’ın sınırlarına riâyet eden kişiler bağlamıyla anlam kazanmıştır.

Medine dönemine gelindiğinde ise artık bir İslam devleti teşekkül etmiş, Müslümanların sayısı artmıştır. Müslümanlar farklı dini gruplarla yaşamak, dinin yücelmesi için savaşmak zorunda kalmışlar ve değişen şartlarla ilgili hükümleri uygulamaya muhatap kılınmışlardır. Bu dönemde artık müttakîn sadece iman eden, ahirete yönelen ve ibadetler hususunda itinalı olan kişi değil Kur’ân’dan önceki kitaplara da inanan, haram aylarla ve boşamayla ilgili kurallara riâyet eden, insanların mallarını haksızlıkla yemeyen, toplumsal bir görev olarak iyiliği emredip kötülükten sakındıran, vefalı, antlaşmalara bağlı ve cihat eden kişi haline gelmiştir. Böylece müttakîn olarak çizilen karakter, bağlamın kazandırdığı anlamlarla gelişimini tamamlamış olmaktadır.

⁹⁰ Mukatil, *Tefsiru Mukâtil*, 2/204; İbn Atiyye, *Muharraru’l-veciz*, 893; Beyzâvî, *Envâru’t-tenzil*, 1/543.

Kaynakça/Bibliography

- Abdulgaki, Muhammed Fuad. *Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'an*. Mısır: Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1945.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları, 2000.
- Algül, Hüseyin. “Haram Aylar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.16/105-106. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-meânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Bakkal, Ali. *Kur'an'ı Anlamada Siyak-Sibakın Önemi*. İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2009.
- Bayraklı, Bayraktar. *Kur'an'a Göre Taqvâ*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020.
- Beğavî, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mesud. *Meâlimu't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'an*. thk. Abdürrezzak el-Mehdî. 8 Cilt. Beyrut: 1420.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali. *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi's-şerî'a*. Beyrut: 1405.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*. 2 Cilt. Kahire: el-Mektebetu't-Tevfikiyye, t.y.
- Bikâî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî. *Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âyâti ve's-süver*. thk. Abdussemmî Muhammed Ahmed Hasaneyn. 22 Cilt. Riyad: 1978.
- Bor, Adil. “Kur'an'da Taqvânın Bireysel ve Toplumsal Boyutu”. *Diyanet İlmi Dergi* 56 (2020), 755-780.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Kâsım eş-Şemmâ'î er-Rifâ'î. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Erkâm, tsz.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Fehmu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Coşkun. 3 Cilt. İstanbul: Mânâ Yayınları, 3. Baskı, 2017.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâ'îl b. Hammâd. *es-Sihâhu tacü'l-lüğa ve sıhâhü'l-arabiyye*. thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr. 7 Cilt. Kâhire: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1399/1979.
- Cündioğlu, Düccane. *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2005.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî, *et-Ta'rîfât*, thk. Muhammed Abdurrahman. Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 1424/ 2003.
- Derzeze, Muhammed İzzet *et-Tefsîru'l-hadis*. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2000.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher. *Tehzîbü'l-lüğa*. thk. 'Abdüsselam Muhammed Harun, Muhammed 'Ali en-Neccar. Kâhire: 1964-1967.
- Ferdinand de Saussûre. *Genel Dilbilim Dersleri*. çev. Berke Vardar, Multilingual. İstanbul: 1998.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî. *Meâni'l-Kur'an*. 3 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1983.
- Gazzâlî, Muhammed. *Nahve Tefsir Mevdûi li suveri'l-Kur'âni'l-Kerim*. Kahire: Dâru's-Şuruk, 1995.
- Hâzin, Alâu'd-dîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm. *Lübâbü't-te'vil fi meâni't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415.
- Hurremşâhî, Bahâuddîn. *Kur'an Bilimi*, çev. Hasan Elmas. İstanbul: İhtar Yayınları, 1998.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî. *el-Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*. Kâhire; Dâru İhyâi'l-Kütübü'l-'Arabiyye. nşr. Abdüselâm M. Hârûn. 6 Cilt. 1389/ 1969.

- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî. *Kitâbu'l-muhabber*. Haydarabad: 1942.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemalüddin Abdulmelik b. Hişam b. Eyyub el-Himyerî el-Meafirî el-Basrî el-Mısırî. *es-Sîretü'n-nebeviyye İbn Hişam*. thk. Ömer Abdisselâm Tedmürî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-Arabî, 3. Basım, 1990.
- İbn İshak, Ebû 'Abdullah Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttâlibî el-Kureşî el-Medenî. *Sîretü İbn İshâk el-müsemma bi kitâbi'l-mübtede' ve'l-meb'as ve'l-meğâzî*. thk. Muhammed Hamidullah. Rabat: 1976.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâmüddîn İsmâ'îl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimeşkî eş-Şafiî. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme. 15 Cilt. Riyâd: Dâru't-Tayyibe, 1418/1997.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâmüddîn İsmâ'îl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimeşkî eş-Şafiî, *Kasasu'l-enbiya*. thk. Mustafa Abdu'l-Vâhid. Mekke: Mektebetü't-Tâlibu'l-Câmi, 1988.
- İbn Manzur, Ebû'l- Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisanu'l-Arab*. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1119.
- İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdu'l-mesir fi ilmi't-tefsir*. 9 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-İslami, 1984.
- İsfahânî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvan Adnan Dâvûdî. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 4. Basım, 2009.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'ân'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*. çev. Selahattin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'ân Yolu Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı. 9. Basım, 2019.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vilatu ehli's-sünne*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2004.
- Mersîfî, Sait. *el-Câmiu's-sahîh li's-sîreti'n-nebeviyye*. Kâhire: Dâr-u İbn Kesir, 1. Basım, 2009.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasen. *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü Tarihu'l-Arabî, 2002.
- Ochs, Elinor. *Culture and Language Development*. New York: Cambridge University Press, 1988.
- Öz, Ayşe. “Bir Davranış Geliştirme Metodu Olarak İttika”. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Özkavukcu, Şaban. “Kur'ân-ı Kerim'de Kronolojik Olarak Hz. Peygamber'in Hayatı”. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2011.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Tefsiru Fâhru'r-Razî*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekr. *Muhtaru's-sıhah*. thk. Muhammed Hatır. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1995.
- Rudeynî, Muhammed Ali Abdülkerim. *Fusûl fi ilmi'l-lügati'l-âmm*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 2002.
- Sa'îdî, Abdülmüteâl b. Abdilvehhâb b. Ahmed es-Saîdî. *en-Nazmu'l-fenniyyu fi'l-Kur'ân*. Kâhire: Mektebetü'l-Âdâb, 1992.
- Serinsu, Ahmet Nedim. *Kur'ân ve Bağlam*. İstanbul: Şule Yayınları, 2012.
- Soysaldı, H. Mehmet. “Kur'ân Semantiği Açısından Taqvâ”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996), 21-42.

- Süyûtî, Ebü'l Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü't-Türâs, 1968.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *ed-Dürrü'l-mensur fî tefsiri'l-me'sur*. thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin. 17 Cilt. Kahire: Merkezun lil Buhûs ed-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, 2003.
- Şahin, Hatice. “*Kur'ân'da Taḳvâ Kavramı*”. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Şahin, Yasemin. “*Din Eğitimi Açısından Kur'ân'ı Kerime Göre Taḳvâ*”. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Şâzilî, Seyyid b. Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin . *fî Zılâli'l-Kur'ân*. çev. Salih Uçan vd. 9 Cilt. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2003.
- Şen, Betül Döndüren. “*Kur'ân'ı Kerimde Zühd ve Taḳvânın Dinler Tarihi Açısından Tetkiki*”. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmiu'l-beyan an te'vili âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdul Muhsin et-Türki. 25 Cilt. Kahire: 2001.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Târihu't-Taberî*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 11 Cilt. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1968.
- Teftazanî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî . *Muhtasaru'l-me'ânî*. İstanbul: Kırımlı Abdullah Efendi Matbaası, 1886.
- Tuğberk, Yavuz. “*Münâsebâtu'l-Kur'ân Çerçevesinde Mekkî Sûreler Arası Bağlam*”. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Ullman, Stephen. *Semantics (Anlambilimi)*. çev. Ahmet Kocaman. Ankara: Türk Dili Mecmuası 322/38 (1978), 355.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî. *Esbâbu'n-nüzûl*. Suudi Arabistan: Dâru'l-İslah, 1992.
- Vardar, Berke. *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. Sevinç Basımevi, 1980.
- Vatandaş, Celaleddin. *H. Muhammed'in Hayatı ve İslam Daveti –Mekke Dönemi-*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2011.
- Ya'kûbî. Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih. *Târihu'l-Ya'kûbî*. Beyrut: Şirketü'l-'Alemyi li'l-Matbuat, 2010.
- Yaltkaya, Şerafettin. *Şark İslam Klasikleri: Muallakat-Yedi Askı*. Ankara: MEB Yayınları, 1989.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Meâni'l-Kur'ân ve i'rabuhu*. 5 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1988.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. 'Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşaf an hakaiku gavamidu't-tenzîl ve uyûni'l-ekavil fî vucuhi't-te'vil*. Riyad: Mektebetü Abikan, 1998.
- Züheyr b. Ebu Sülmâ. *Divân*. Kâhire: y.y., 1944.